

NTNU
Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet
Det humanistiske fakultet
Institutt for tværfaglige kulturstudier

Katrine Moe

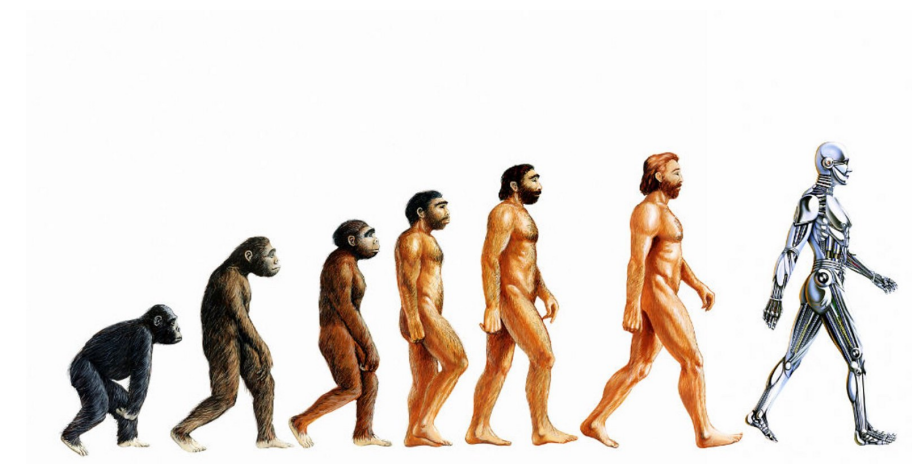
Menneskets historie og fremtid

En kritisk nærlesning av Yuval Noah Hararis
bøker *Sapiens* og *Homo deus*.

Masteroppgave i Likestilling og Mangfold

Veileder: Agnes Bolsø

Trondheim, juni 2018

Likestilling og mangfold

Læringsutbytte

Masterstudiet i Likestilling og mangfold har tre hovedmål:

1. Gi kandidatene inngående kunnskaper om sentrale teorier, begreper og analysemåter i tverrfaglige kjønnsstudier
2. Kvalifisere kandidatene til å utføre systematiske undersøkelser gjennom kritisk tenking og analyse, og å kunne trekke kvalifiserte konklusjoner
3. Kvalifisere kandidatene til avansert arbeid relatert til kjønns-, likestillings- og mangfoldsproblematikk i næringsliv og offentlig virksomhet, i utredningsarbeid, i administrasjon, politikkutvikling, kunnskapsledelse og forskning

Kunnskaper

Masterkandidatene i likestilling og mangfold har

- avansert kunnskap om kjønnsforskningsfeltets historiske og tverrfaglige utvikling, sentrale teorier, debatter og kontroverser
- spesialisert innsikt i så vel historiske som samtidige endringsprosesser knyttet til likestilling og mangfold i det norske samfunnet, i lys av internasjonale og globale forhold
- inngående kunnskap om det vitenskapshistoriske og vitenskapsteoretiske forholdet mellom kjønnsforskning og andre vitenskaper
- kunnskap på høyt nivå om hvordan kjønn kan virke sammen med andre sosiale kategorier, som for eksempel etnisitet, seksualitet og klasse

Ferdigheter

Masterkandidatene i likestilling og mangfold kan

- identifisere og arbeide selvstendig med praktiske og teoretiske problemer knyttet til likestilling og mangfold i konkrete samfunnsmessige sammenhenger
- vurdere og benytte relevante metoder og teorier for undersøkelse og analyse av kjønn og eventuelt andre sosiale kategorier i spesifikke empirisk funderte problemstillinger på en selvstendig måte
- analysere og forholde seg kritisk til problemstillinger knyttet til forståelser av kjønn, likestilling og mangfold på ulike samfunnsarenaer og derigjennom se flere tilnæringsmåter og mulige utfall.

Generell kompetanse

Masterkandidatene i likestilling og mangfold kan

- gjennomføre et selvstendig, avgrenset forsknings- og utredningsarbeid i tråd med gjeldende forskningsetiske normer
- anvende sine kunnskaper og ferdigheter på nye områder i tverrfaglig dialog med andre eksperter og allmenhet
- formidle resultater av eget faglig arbeid muntlig og skriftlig på en selvstendig måte både til allmenhet og andre eksperter

Forord

Prosesen med å skrive denne masteroppgaven er fullført, og det føles både godt og trist på samme tid. Oppgaven og studiet har vært den største delen av hverdagen min i to år, og det vil føles tomt nå da arbeidet er ferdig. Da jeg startet som fersk student for seks år siden var målet en masteroppgave. Dette er nå gjort, og nye eventyr venter. Mange har tidligere sagt at å skrive en masteroppgave er som en berg- og dalbane. Det er noe jeg kan si meg enig i. Tidvis har jeg vært høyt oppe med stor tro på hva en holder på med, og neste dag er man lagt nede og forstår ingenting. Det som er sikkert er at jeg går ut av dette med mange nye erfaringer, både personlig og faglig.

Det er mange som fortjener en takk for å ha vært en del av denne prosessen. Den jeg først vil takke og som i størst grad har bidratt til at dette har blitt et ferdig produkt, er veilederen min Agnes Bolsø. Takk for at du hele tiden har hatt troen på prosjektet mitt, til tross for endringer underveis. Du har også imponert meg ved å alltid finne noe fornuftig i mine ofte mildt sagt rotete skrivelser, hvor jeg ikke selv har sett så mye fornuftig. Enorm faglig kunnskap blandet med en lett tone og en god dose humor har vært akkurat den veiledningsformen jeg har trengt for å få dette i mål!

Jeg vil også takke alle forelesere jeg har hatt gjennom årene på instituttet, dere har bidratt til motivasjon og masse ny kunnskap. Ingen nevnt, ingen glemt! Dette gjelder også alle på samme kull som meg, både på LIMA og STS. Forelesninger, lange dager på kontoret og lunsjer uten dere ville gjort de to siste årene svært kjedelig. Kristin, Ida B og Ida I, takk for mange gode samtaler! Jeg vil rette en ekstra takk til Jenny som for tre år siden introduserte meg for fagretningene ved instituttet. Dette gjorde det lett for meg å velge masterstudie. Takk for alle oppmuntrende ord, motivasjon og tilbakemeldinger. Det har vært gull verd!

Sist, men ikke minst, vil jeg takke alle dere som har hjulpet meg med korrekturlesning av denne oppgaven. Det er mange feil som ikke ville ha blitt oppdaget uten deres hjelp! Hjertelig takk til Sigrid, Marit, Liv Alette og Ingrid for den jobben dere har gjort.

Katrine Moe
Trondheim, 2018

Sammendrag

Mennesket synes alltid å være interessert i sin fortid. Yuval Noah Hararis bøker *Sapiens* og *Homo deus* har på kort tid vist seg å bli internasjonale bestselgere som har nådd et bredt publikum. Forfatteren selv har oppnådd rockestjernestatus og når maktelitene med sin fortelling om menneskets historie og fremtid. Harari skriver om hele menneskets historie med et makroperspektiv som henter inn informasjon fra en rekke fagfelt ut over hans eget fagfelt som er historie.

Bøkene er svært gode, og fenget til nærmere undersøkelse. I en historie som strekker seg over 70 000 år, og til og med inn i fremtiden har ikke Harari muligheten til å ta for seg alle små hendelser. Hvilke overordnede temaer og fortellinger er det som danner grunnmuren i Hararis fortelling? Gjennom en kritisk nærlesning av bøkene på jakt etter meningsinnhold ble det funnet tre store temaer som dannet grunnlag for nærmere analyse. Disse temaene er evolusjonsforståelse, synet på kjønn og kjønn i historien, samt tanker om fremtiden.

Narrativ teori og symbolteori danner grunnlaget for analysene som er gjennomført i denne oppgaven. Gjennom sitater hentet på tvers av bøkene har Hararis evolusjons-, kjønns-, og framtidsnarrativer blitt bygget. Evolusjonsforståelsen Harari støtter seg på er toneangivende for hvordan han forteller om kjønn, og hva slags tanker han har om menneskets fremtid. Begrepet *imaginær orden* spiller også en stor rolle for Hararis argumentasjon og refleksjoner. Det har også noe å si for funnene i analysene, da noen av funnene er at tankegodset setter en stopper for at Harari kan komme med gode alternativer til problemene han lanserer. Ved å ha biologisk forankrede argumenter, blir dimensjoner som makt, politikk og kultur fraværende i diskusjonen om kjønn og hvorfor maskulin dominans har vært og er til stede i samfunnet.

Formålet med denne oppgaven er å med en forankring i kulturteori foreta en kritisk nærlesning av Hararis bøker. Ved å gjøre dette kan en vise hvordan et tverrfaglig perspektiv er fruktbart i analyser av tekster med et annet teoretisk grunnlag. Det gjør det mulig å trekke ut de store linjene i Hararis fremstilling av menneskets historie og diskutere og kritisere disse.

Abstract

Humans always seems to be interested in their past. Yuval Noah Harari's books *Sapiens* and *Homo deus* have shortly proven to be international bestsellers who have reached a wide audience. The author himself has achieved rock star status and reaches the power elite with his story about human history and future. Harari writes about the entire human history with a macro perspective that retrieves information from a variety of fields beyond his own field of history.

The books are very good and inspired for further investigation. In the story that lasts over 70,000 years, and even into the future, Harari does not have the opportunity to account for all minor events in history. What are the main themes and stories that form the basis of Harari's story? Through a critical reading of the books in search of meaning content, three major themes were found which formed the basis for further analysis. These topics are evolutionary understanding, the view of gender and gender in history, as well as thoughts about the future.

Narrative theory and symbol theory form the basis for the analyzes conducted in this thesis. Through quotes retrieved across the books, Harari's evolution, gender, and future narratives have been built. The evolutionary understanding Harari relies on is indicative of how he talks about gender, and what thoughts he has about the future of humankind. The notion of imaginary order also plays a major role in Harari's arguments and reflections. It also has something to say for the findings in the analyzes, as some of the findings are that this mindset puts an end to Harari's ability to come up with good alternatives to the issues he is launching. By having biologically rooted arguments, dimensions such as power, politics and culture are absent in the discussion about gender and why masculine domination has been and is present in society.

The purpose of this thesis is to m a critical reading of Harari's books with an anchoring in cultural theory. By doing this, one can show how an interdisciplinary perspective is fruitful in analyzes of texts with a different theoretical basis. It makes it possible to extract the major lines in Harari's production of human history and discuss and criticize these.

<i>Likestilling og mangfold</i>	<i>i</i>
<i>Forord</i>	<i>iii</i>
<i>Sammendrag</i>	<i>v</i>
<i>Abstract</i>	<i>vii</i>
<i>1. Innledning</i>	<i>1</i>
Bakgrunn	1
Tidligere forskning	2
Harari i offentlig debatt	3
Problemstilling	4
Oppgavens oppbygning	5
<i>2. Metode og materiale</i>	<i>7</i>
Innledning	7
Mitt materiale	7
Om bøkene Sapiens og Homo deus	7
Sapiens	8
Homo deus	8
Begrepsavklaring	9
Imaginær orden	9
Memetikk	10
Evolusjonspsykologi	11
Transhumanisme	12
Metodisk refleksjon	13
Kvalitativ metode og behandling av materialet	13
Lesing av materialet	14
<i>3. Analytisk teori</i>	<i>17</i>
Kulturteori	17
Narrativ analyse	17
Tematisk narrativ analyse	19
Vitenskapsteoretisk rammeverk - poststrukturalisme	19
Symbolanalyse	21
<i>4. Fortellingen om evolusjon</i>	<i>23</i>
Fortiden er nåtid	23
Evolusjonspsykologi	24
Den beundringsverdige fortiden	24

Samfunnsendring _____	25
Jordbruksrevolusjonen _____	27
Den vitenskapelige revolusjon _____	28
<u>5. Fortellingen om kjønn</u> _____	31
Kjønnshierarkiet _____	31
Den biologiske kroppen _____	32
Den verdsatte mannen og det maskuline _____	34
Religion _____	36
<u>6. Fortellingen om fremtiden</u> _____	39
Den evige lengselen _____	39
Historisk bakteppe - humanismen _____	40
Mørke framtidssikter? _____	41
Fremtidsreligionen _____	42
Det nye supermennesket _____	43
Profeten Harari _____	45
<u>7. Avsluttende diskusjon</u> _____	47
Fortiden _____	47
Jordbruket _____	48
Hierarkier, myter og fakta _____	49
Historiefortellingens makt _____	51
Fremtiden _____	52
<u>8. Etterord</u> _____	55
<u>9. Litteraturliste</u> _____	57
Andre nettressurser _____	61

1. Innledning

«History began when humans invented
gods, and will end when
humans become gods»
- Yuval Noah Harari

Bakgrunn

Yuval Noah Hararis bøker *Sapiens* og *Homo deus* har på kort tid blitt svært populære verden over. Om du ikke selv har lest bøkene, er det stor sjanse for at noen nær deg har det. Harari har etablert seg som en viktig stemme i den globale offentligheten, og har fått makten og muligheten til å påvirke svært mange mennesker. Hva er det så med disse bøkene som gjør at de har blitt så populære? Menneskets historie er noe som interesserer mange, da vi er interesserte i å lære om vår fortid. For mange blir det allikevel for tungt å ta et dypdykk ned i faglige artikler og avhandlinger fra historiefaget, arkeologien, geografien, religionshistorien, antropologien, biologien, idéhistorie, politikk og datateknologi. Det er dette Harari har gjort noe med, og han har tilgjengeliggjort de store linjene fra alle disse fagene på en lettleselig måte. I to bøker som tar for seg hele menneskets historie, samt muligheter for fremtiden, tilbyr han leseren store mengder kunnskap og spennende refleksjoner som fanger et bredt publikum. Det må rett og slett sies at Harari har klart å levere en fortelling om menneskets historie som har blitt godt mottatt.

Det er ikke bare en interessant historie om mennesket Harari når sine lesere med. Han når dem også med mange argumenter og synspunkter med grunnlag i teorier som ikke er like anerkjente som mange av de historiske fakta han kommer med. Hvis en leser bøkene som underholdning er dette noe som kan være vanskelig å få meg seg.

I løpet av sommeren 2018 vil også Harari komme med en ny utgivelse som har tittelen *21 lessons for the 21st century*. Denne skal ta for seg tiden vi er i nå. Det er altså ikke slik at Harari er ferdig med å formidle sin fortelling til verden. Dette betyr at det er enda mer i vente for leserne, og mer å ha et bevisst forhold til.

Tidligere forskning

Hararis bøker er relativt nye, og i mine søk etter tidligere forskning er det lite å finne. Det er selvfølgelig skrevet mye om bøkene i media og via bokanmeldelser, noe jeg skal ta for meg. Men når det kommer til akademiske arbeider som tar for seg bøkene har jeg ikke klart å finne noe. Det jeg imidlertid finner er at Harari selv blir referert til i ulike tekster (Paleri, 2018; Plate, 2017; Cioffi, 2017; Makridakis, 2017; Calzada, 2017; Donaldson & Walsh, 2015). Disse er bare et utvalg av svært mange tekster hvor han er sitert. Det som uansett kan sies er at han har oppnådd en status som anerkjent historiker og til dels teoretiker som andre forskere støtter seg på, hvor de bruker hans bøker som oppslagsverk.

Til tross for manglende forskning på bøkene, befinner ikke bøkene eller min oppgave seg i et vakuum. Harari er historiker og skriver innenfor et etablert historiefaglig felt. Bøkene kan plasseres innen det Kjeldstadli (2013) kaller for totalhistorie, altså en helhetlig historie der mange elementer er med og integrert i en felles teori. Innen en slik tradisjon kan ikke enkelthendelser få stor plass, men det må være samfunnet som fungerer som hovedperson. Historikere, slik som Harari, kan ikke støtte seg på kildene alene. Det ville gjøre tekstene avgrensede. Historikerne må dermed konstruere sammenhengen mellom disse kildene (Kjeldstadli, 2013). Det er nettopp det Harari i svært stor grad gjør i sine bøker. Store deler av hans fortelling er om skriftløse samfunn langt tilbake i tid hvor det ikke finnes skriftlige kilder. Han har dermed hatt en stor jobb med å konstruere fortellingen sin. Det må også påpekes at Hararis bøker i historiefaget ikke omtales som en kilde, men som historisk litteratur. Dette fordi det innebærer en historikers fremstillinger (Kjeldstadli, 2013).

Min oppgave tilhører kulturstudiene og ikke historiefaget. Jeg har dermed en annen innfallsvinkel hvor jeg ser med kritisk blikk på hva Harari forteller om menneskets historie, ikke de historiske kildene han bygger på. Til tross for at jeg ikke selv er en del av historiefaget, fører oppgaven seg allikevel inn i historiefagets tradisjon med kilde-, og litteraturkritikk og granskning.

Med den suksessen bøkene har oppnådd er det ikke overraskende at det finnes en rekke bokanmeldelser av dem. Her finnes det også så mange å ta av at jeg er nødt til å referere til kun et utvalg. Anmeldelsene er ikke utelukkende gode, da noen inneholder kritiske refleksjoner. Det kommer jeg tilbake til under. Anmeldelsene som benytter seg av terningkast gir allikevel stort sett høye terningkast. Det mangler heller ikke på lovord om Harari. I VG blir han omtalt som «[...] en mann med stor kunnskap og innsikt som opererer i tradisjonen

etter de store opplysningsfilosofene» (Hovdenakk, 2017). Formidlingsevnen hans blir også omtalt.

Med et slikt rammeverk for en bok på litt over 400 sider, er det ikke unaturlig å spørre om forfatteren er en skrulling eller et geni. Men Harari fremstår først og fremst som en dristig historiker, med et ekstraordinært formidlingstalent (Jørgensen, 2016).

Den norske biologen Dag O. Hessen er også begeistret for bøkene. I hans innlegg på forlagsliv.no (2017) trekkes det også frem at forfatteren Roy Jacobsen omtaler bøkene som «uten tvil tiårets viktigste bøker».

Det er ikke alle bokanmeldelsene som er kun positive. I Ismael Al-Amoudis (2018) anmeldelse av Homo deus redegjør han for bokens innhold, men er også kritisk til deler. Han mener at Harari har stråmannsargumentasjon enkelte steder, og hopper for mye frem og tilbake uten å ta tak i problemene han selv fremmer. Al-Amoudi spør seg også om ikke boken er skrevet mer for underholdning enn å stille spørsmål ved det etablerte. Han trekker også frem hvordan Harari fremstiller humanismen, noe Al-Amoudi reagerer sterkt på. Dette vil jeg komme tilbake til i min egen analyse, da dette også er noe jeg la merke til. Også Dirk Lidebaum (2015) i sin anmeldelse av Sapiens er kritisk til enkelte elementer av boken. Han er inne på hvordan tankegods om etikk og verdi knyttet til fremtiden kommer til syne i boken.

Harari i offentlig debatt

Til tross for lite/ingen forskning på bøkene, er Hararis bøker og forfatterskap mye omtalt i media. Det siste året har det blant annet i norsk sammenheng vært en rekke innlegg i Morgenbladet hvor det diskuteres etikk og moral i dagens samfunn (Eriksen, 2017; Grue, 2017a, 2017b; Haagensen, 2017; Hvidsten, 2017). Harari er en hyppig brukt referanse i disse kronikkene, som viser både relevansen av å undersøke forfatterskapet nærmere, men også at han er en sentral stemme innen dagsaktuelle debatter som tar opp disse temaene. Det var også et offentlig ordskifte som trakk på blant annet Harari, da den kjente australske filosofen Peter Singer som blant annet har blitt kalt «verdens farligste mann» ble invitert til å holde forelesning i exphil ved Universitetet i Oslo i høst. Mange var skeptiske til dette, da Singer er kjent for å fremme en kontroversiell filosofi (Kosberg, 2017; Oksholen, 2017).

Det finnes så mange nyhetsartikler og kronikker som omtaler Harari eller refererer til han, at jeg ikke har mulighet til å nevne alle. Et enkelt søk på navnet og boktitlene vil kunne vise leseren av denne oppgaven at listen er svært lang. Og dette gjelder kun i norsk sammenheng. Utvider man søket til å omhandle resten av verden er omtalen enorm. Et eksempel som illustrerer hvor populær Harari har blitt i løpet av de siste årene er at han i år ble invitert til Verdens

Økonomiske Forum i Davos. Her ble han ifølge Aftenposten mottatt som en rockestjerne. Det vises også til at Angela Merkel skal ha kommentert at hun har lest bøkene hans. Tidligere skal det også ha vært påpekt at Barack Obama, Bill Gates og Mark Zuckerberg er av leserne til Harari (Langberg, 2018). Dette viser at Harari er en stemme som når makteliten, og selv er en del av den.

Problemstilling

I arbeidet med denne oppgaven var det ikke slik at problemstillingen sto klart og tydelig frem fra første dag. Å utarbeide denne har vært en del av den lange prosessen med å skrive oppgaven. Utgangspunktet mitt var et ønske om å fordype meg i Yuval Noah Hararis bøker *Sapiens* og *Homo deus*. Som jeg vil komme inn på i metodekapitlet, begynte jeg arbeidet med en tanke om å undersøke hvilken plass kvinner har i bøkene. Dette ble endret nokså tidlig, da det var en rekke andre temaer som dukket opp og dannet rammeverket for det som senere skulle bli analysene. Til slutt ble det til at jeg valgte en svært åpen overordnet problemstilling/tittel på oppgaven som lyder:

Mennesket historie og fremtid – en kritisk nærlesning av Yuval Noah Hararis bøker Sapiens og Homo deus.

For å belyse dette, og undersøke bøkene nærmere ble det til tre forskningsspørsmål som jeg arbeider ut fra i hvert sitt analysekapittel. Spørsmålene ble til av en kombinasjon mellom den analytiske teorien jeg anvender og de overordnede temaene som er gjenstand for analyse. Temaer som tidlig i prosessen stakk seg ut som interessante å se mer på var evolusjon, kjønn, teknologi, religion og framtidstanker. Både teknologi og religion er temaer som er stadig gjengående, så de fikk plass i flere kapitler. Dermed sto jeg igjen med evolusjon, kjønn og fremtid som de tre store overordnede tematikkene jeg ville se nærmere på. Jeg utarbeidet tre forskningsspørsmål for å kunne gjøre dette. Spørsmålet som danner grunnlaget for det første analysekapitlet er «hva er Hararis fortelling om fremtiden?». Andre analysekapittel tar utgangspunkt i spørsmålet «hva er Hararis fortelling om kjønn?». I tredje og siste analysekapittel arbeider jeg ut fra spørsmålet «hva er Hararis fortelling om fremtiden?». Strategien for å undersøke disse spørsmålene på gjør jeg rede for i metodekapitlet.

Det at jeg ikke klarer å finne tidligere forskning på bøkene ser jeg ikke på som negativt. En av grunnene til dette er åpenbart at bøkene er såpass nye at det ikke har rukket å bli forsket mye på dem enda. Dette har ført til at jeg har hatt en frihet i mitt arbeid, da jeg ikke har trengt å være redd for å kopiere hva andre har sagt før meg. Harari mottar ikke kun udelt positiv omtale, noe bokanmeldelsene

jeg viste til over illustrerer. Det finnes altså kritikk, men de finnes i form av kronikker og anmeldelser, ikke akademisk arbeid. Ved å analysere bøkene beveger jeg meg på upløyd mark, hvor det er åpent for mange flere stemmer og bidrag. Da bøkene enda er ferske og det kommer ytterligere en bok i serien, vil det være åpent for at det fremover vil være flere som arbeider med bøkene.

Oppgavens oppbygning

Oppgaven vil bestå av åtte kapitler. Det første har du allerede lest, hvor jeg har introdusert oppgaven, og redegjort for dens relevans og bakgrunn. I neste kapittel vil det bli redegjort for materialet som er anvendt, og jeg vil også foreta noen metodiske refleksjoner. I tredje kapittel er det en gjennomgang av den analytiske teorien som danner grunnlaget for analysekapitlene. Her plasseres også oppgave i et kulturteoretisk og poststrukturalistisk rammeverk. Det er også en redegjørelse for narrativ analyse og symbolanalyse. Kapittel fire, fem og seks er analysekapitler. I det første analyseres det frem Hararis fortelling om evolusjon, i det andre hans fortelling om kjønn, og i det tredje og siste hans fortelling om fremtiden. Diskusjon og kritikk er i stor grad utelatt fra analysekapitlene, for å samle dette i et større avslutningskapittel.

2. Metode og materiale

Innledning

Formålet med dette kapitlet er å gå gjennom det empiriske materialet som er grunnlaget for denne oppgaven. Jeg vil redegjøre for innholdet i de to bøkene, samt ta for meg noen sentrale begreper som trenger avklaring. Andre del av kapitlet er en metodisk refleksjon som tar for seg kvalitativ metode generelt, deretter følger en redegjørelse for hvordan jeg har behandlet det empiriske materialet.

Mitt materiale

Om bøkene Sapiens og Homo deus

Bøkene består av til sammen 832 sider, og jeg har valgt å hente ut materiale til analyse på tvers av begge bøkene. Sapiens ble utgitt på engelsk i 2014 (først på hebraisk i 2011) og i norsk oversettelse i 2016. Homo deus ble utgitt på engelsk i 2015 og i norsk oversettelse i 2017. Det er de norske oversettelsene jeg har valgt å bruke, da det fremsto mer hensiktsmessig å hente ut sitatene på det samme språket som resten av oppgaven.

Harari er professor i historie med utdanning fra Oxford. Gjennom bøkene blir det tydeliggjort at han har svært gode kunnskaper om verdenshistorien i sin helhet. Han trekker på en rekke fagretninger som han evner å flette inn i hverandre til å bli en sammenhengende historie om mennesket. Harari er nøye med å ha tydelige referanser for mange av sine påstander og opplysninger, og anvender fotnoter. Avslutningsvis i begge bøkene finner man kapitteloversikt med de aktuelle referansene. På denne måten etablerer han seg som en seriøs aktør med stor faglig tyngde. Det er vanskelig å ikke la seg imponere av bøkene, da de er særdeles velskrevet og fengende. Fagbøker og akademisk skrivestil tiltrekker seg vanligvis ikke et bredt publikum, men Harari har klart å kombinere faglig tungt stoff med en lett skrivestil. Dette har gjort bøkene svært populære over hele verden og hos et stort og variert publikum. Jeg lot meg selv fenge og leste Homo deus før det var i mine tanker å skrive en masteroppgave om bøkene. I løpet av prosessen med å lese Homo deus ble jeg imidlertid oppmerksom på noen temaer jeg fant interessant, og som førte til interessen for å skrive en hel oppgave om de to bøkene. Hva er det så de handler om? Jeg vil nå kort redegjøre for bøkens innhold.

Sapiens

Sapiens handler om menneskets historie fra dens spede begynnelse til der vi er i dag. Harari peker på tre store revolusjoner som har formet menneskets historie. Den første var den kognitive revolusjonen for 70 000 år siden, deretter kom jordbruksrevolusjonen for 10 000 år siden. Den siste store revolusjonen var den vitenskapelige revolusjonen som fant sted for 500 år siden. Det er disse revolusjonene som har gjort menneskene kapable til å gjøre ting ingen annen livsform har gjort før, nemlig å skape og føle samhold rundt ideer som ikke eksisterer i fysisk form. Eksempler på dette er religion, penger, politikk og lignende. Disse tingene har gjort at mennesket har kunnet ta over planeten, og nå muligens gjort dem i stand til å også overgå evolusjonens naturlige seleksjon.

Harari tar oss med gjennom hele historien frem til i dag, og avslutter Sapiens med refleksjoner om hva som er i ferd med å skje. Han skriver at tiden fremover vil innebære store biologiske og teknologiske endringer, som også vil endre menneskelige identitet og bevissthet. Hvor er vi så på vei? Spørsmålet følges opp i oppfølgeren Homo deus.

Homo deus

Denne boken begynner der Sapiens sluttet. Leseren blir fortalt at mennesket nå har tatt kontrollen og dominerer over jorden. Vi har kontroll over pest, sult og krig. Spørsmålet er så hvor mennesket er i ferd med å vende sin oppmerksomhet og sine ambisjoner. Hva skjer med den rivende utviklingen hvor vi kombinerer avansert bioteknologi med kunstig intelligens?

Harari oppsummerer også i stor grad mennesket historie i denne boken, og ser på de bruddene i historien som har formet mennesket til å være slik de er i dag. Han skriver om hvordan mennesket i sin lengsel etter lykke og evig ungdom kan komme til å utrydde Homo sapiens i arbeidet med dette.

Harari legger vekt på hvordan tro og ideologier har formet mennesket gjennom historien, og hvordan troen har endret seg i takt med samfunnets utvikling. Med den vitenskapelige revolusjon kom humanismen, som han gir mye plass til. Og med det nye mennesket – homo deus – kommer nye tekno-religioner. Harari forteller om hvordan mennesker er bygd opp av algoritmer som har formet oss gjennom svært mange år med evolusjon. Hva vil så skje med det nye mennesket og hvordan vil dette behandle den gamle arten Homo sapiens? I boka skisserer Harari mulige framtidsscenarioer med utgangspunkt i tematikkene jeg har nevnt over. Hvordan nye religioner, bioteknologi og kunstig intelligens vil påvirke livet i fremtiden. Han poengterer selv at han ikke kommer med noen fasit eller endelig svar, men at det nettopp er mulige framtidsscenarioer. Om han lykkes å overbevise leseren vil være opp til hver leser. Det er derimot vanskelig å se for

seg at ikke alle som leser boken vil sitte igjen med interessante spørsmål om hva fremtiden vil bringe.

Jeg vil nå foreta en begrepsavklaring av noen sentrale begreper som vil bli brukt i denne oppgaven.

Begrepsavklaring

Begrepene er teoretiske, og kunne derfor ha vært en del av teorikapitlet. Jeg velger allikevel å ha de i dette kapitlet, da de like stor grad er en del av det empiriske materialet. Begrepene er heller ikke en del av min analytiske teori, men snarere får de plass og blir en del av diskusjonen. De fleste av begrepene er det Harari som bruker, og de kommer til uttrykk i sitatene jeg vil trekke frem i analysene. De vil så være sentrale i min diskusjon og kritikk.

Imaginær orden

Et av de mest sentrale begrepene som Harari støtter seg på, og bygger argumentene sine rundt er imaginær orden. Han forklarer leseren hva han mener med begrepet.

Alle disse samarbeidsnettverkene – fra storbyene i det gamle Mesopotamia til Qindynastiet og Romerriket – var «imaginære ordener». De sosiale normene som støttet opp under dem, var verken basert på inngrodde instinkter eller personlige bekjentskaper, men på en tro på felles myter (Harari, 2016: 112).

Det kan for eksempel handle om menneskerettigheter, som man har blitt enige om verden over til tross for at rent biologisk er ikke alle mennesker helt like.

Det er nøyaktig det jeg mener med «imaginær orden». Vi tror ikke på en bestemt orden fordi den er objektivt sann, men fordi det å tro på den gjør oss i stand til å samarbeide godt og skape et bedre samfunn. Imaginær orden er ikke onde konspirasjoner eller ubrukelige luftspeilinger. Nei, det er en mulighet til å gå et stort antall mennesker til å samarbeide godt (Harari, 2016: 116).

Videre vektlegger Harari at den imaginære orden har rotfeste i den materielle verden, at den former ønskene våre og at den er intersubjektiv. Det siste er et viktig poeng. Det oppstår bare imaginære ordener ved at svært mange mennesker tror kollektivt på samme ting, slik at denne tingen får mening eller verdi. En enkelt persons subjektive mening endrer ikke store strukturer. «Et intersubjektivt fenomen er noe som eksisterer i kommunikasjonsnettverket som knytter sammen mange enkeltpersoners subjektive bevissthet» (Harari, 2016: 122). Harari påpeker at mange av de viktigste drivkreftene opp gjennom historien har vært intersubjektive, slik som penger, juss, guder og nasjoner. De har ingen objektiv verdi i seg selv, men et stort antall mennesker har blitt enige

om verdien og tror på denne. Harari avslutter sitt kapittel som omhandler imaginær orden med ordene:

Det finnes ingen vei utenom den imaginære orden. Når vi river ned fengselsmurene og løper mot friheten, løper vi inn i den romsligere luftgården til et enda større fengsel (Harari, 2016: 123).

Harari mener altså at vi ikke kommer utenom dette, og tanken om imaginær orden danner grunnlaget for hvordan han ser på menneskets historie. Hvordan dette påvirker argumentasjonen hans er noe jeg vil komme tilbake til i analysene og den avsluttende diskusjonen i denne oppgaven. Begrepet er viktig for denne oppgaven nettopp fordi det er et så sentralt begrep hos Harari. Imaginær orden ligger til grunn for hvordan han ser ut til å forstå hvordan menneskelige samfunn og strukturer har oppstått og fungerer. Det er spesielt sentralt i analysekapittel to, hvor jeg undersøker Hararis fortelling om kjønn. Her har imaginær orden noe å si for Hararis kjønnsforståelse.

Videre følger noen fagspesifikke begreper som Harari gjør bruk av som jeg velger å avklare i større grad enn hva som kommer frem av sitatene i analysene.

Memetik

Memetik er en forholdsvis ny retning innen psykologi/evolusjonsteori, og tar utgangspunkt i begrepet «meme» som ble introdusert av Richard Dawkins i hans bok «The selfish gene» fra 1976. Tanken er at det er en form for idèenhet som spres gjennom kulturell evolusjon, og memer blir det kulturelle motstykket til de biologiske genene. Susan Blackmore regnes som en av de som har bidratt til memetikken. Hvis en følger hennes tanker om hva det innebærer, er det snakk om kulturelle elementer som spres på en ikke-genetisk måte, som for eksempel imitasjon (Blackmore, 1999). De kulturelle elementene det er snakk om er da religion, språk, teknologi, teorier også videre. Harari har også selv en forklaring på memetik i Sapiens.

Stadig flere forskere ser på kulturer som en form for mentale infeksjoner eller parasitter, med mennesker som ufrivillige verter. [...] Denne tilnærmingen kalles av og til memetik. Den forutsetter at kulturell evolusjon er basert på mangfoldiggjøring av kulturelle informasjonsuttrykk som kalles «memer», på samme måte som organisk evolusjon er basert på mangfoldiggjøring av organiske informasjonsuttrykk som kalles «gener» (Harari, 2016: 238)

Harari skriver mer om memer, men dette vil jeg komme tilbake til i mitt første analysekapittel. Det er mange som er kritiske til memetik. Den har blant annet blitt sett på som pseudovitenskap og som en farlig teori som utgjør en trussel mot seriøs forskning på bevissthet og kulturell evolusjon (Benitez-Bribiesca;

2001; Kantorovich, 2013). Harari er oppmerksom på kritikken som rettes mot memetikken, men mener at kritikernes teorier ikke er så annerledes en memetikken.

Memetikk er viktig for denne oppgaven fordi det er en av teoriene Harari eksplisitt trekker frem, og ser ut til å støtte seg på. Memetikk henger også nært sammen med evolusjonspsykologien som jeg snart skal komme inn på. Det at Harari legger memetikk til grunn påvirker hans syn på evolusjon og kultur og hvordan mennesker og samfunn har utviklet seg. Det er et begrep som står sentralt i det jeg mener å være både evolusjons- og kjønnsnarrativet til Harari.

Evolusjonspsykologi

Når det gjelder bakgrunnen og grunnlaget for mye av det Harari skriver, er det mangt en må gjette seg til, eller som jeg rett og slett ikke kan vite noe sikkert om. Det er allikevel enkelte ting som han støtter seg på som han skriver eksplisitt om. En av disse tingene er evolusjonspsykologi. I første analysekapittel kommer jeg nærmere inn på Hararis forståelse av dette, og hva det har å si for evolusjonsforståelsen hans. Jeg vil allikevel her redegjøre kort for hva evolusjonspsykologi er. Evolusjonspsykologi er psykologitilnærming som baserer seg på evolusjonsteori. Det blir også beskrevet som en kombinasjon av nevrovitenskap og evolusjonsbiologi (Buss, 2004; Gaulin og McBurney, 2001; Gazzinga, 2000; Kennair, 2002b i Kennair, 2004: 14). Utgangspunktet blir at mennesket er et dyr eller et biologisk fenomen som har blitt til gjennom de samme prosessene som andre livsformer. Evolusjonspsykologien lar seg inspirere av fortiden og det man vet om de miljøene mennesket utviklet seg i, for å finne ut hva slags evner mennesket har hatt. Da evolusjon er en langsom prosess mener de at det ikke har skjedd noen fundamentale endringer på alle disse årene, og at mennesket kan sies å ha «steinaldersinn» i dag.

Forskere som tar utgangspunkt i evolusjonsteori og kunnskap om miljøet mennesket utviklet seg i, kan resonnerer seg frem til hvilke evner vi kan, eller må ha hatt den gangen, og dermed fremdeles har i dag. Dette gir evolusjonspsykologer et fortrinn når det gjelder å finne ut hva menneskets sinn kan og ikke kan. Evolusjonspsykologien indikerer at det som har evolvert er de genene som former spesifikke hjernestrukturer. Det er disse hjernestrukturene som ligger til grunn for menneskets tekning – ofte også kalt kognisjon – og dermed også vår atferd. (Kennair, 2004: 15)

Dette må kunne sies å være en oppsummering av kjernen i evolusjonspsykologi. Den norske evolusjonspsykologen Kennair (2004) påpeker imidlertid at det finnes flere teorier innen dette fagfeltet, men at dette er det mest utbredte. Han sier også at John Toby fremholder at evolusjonspsykologi er studiet av tilpasninger. Harari kommer også selv med en oppsummering av evolusjonspsykologien.

Det er den grunnleggende lærdommen i evolusjonær psykologi: et behov som ble skapt i naturen, fortsetter som subjektive følelser også når det egentlig ikke er nødvendig lengre for overlevelse og reproduksjon (Harari, 2016: 331)

Jeg har her nå sagt litt om hva evolusjonspsykologi innebærer. Det er et stort fagfelt med en rekke teorier som en kunne ha skrevet mye mer om. Det er det imidlertid ikke plass til i denne oppgaven. Poenget er å redegjøre for at evolusjonspsykologi er et spesifikt fagfelt med tilhørende teorier. Det er også viktig å nevne at evolusjonspsykologi møter kritikk fra mange hold, noe evolusjonspsykologer som for eksempel Kennair (2004) er klar over, og redegjør for i sin innføringsbok. Det er da snakk om både kritikk fra religiøst, politisk og vitenskapsteoretisk hold. Det at Harari støtter seg på dette er viktig å få frem, da jeg videre i analysen vil se på hvordan dette påvirker hans argumentasjon.

Transhumanisme

Det siste begrepet jeg vil ta for meg er transhumanisme. Dette er relevant for det tredje analysekapitlet som omhandler Hararis fortelling om fremtiden, samt i den avsluttende diskusjonen. Det er viktig for meg å påpeke at transhumanisme ikke nevnes av Harari på noe punkt i bøkene. Det er min bakgrunn i religionsvitenskap som gjør at jeg kjenner til bevegelsen, og som har gjort at jeg har koblet noe av tankegodset som presenteres spesielt i *Homo deus* til transhumanismen. Det er også enkelte personer Harari nevner, som for eksempel Nick Bostrom, som kan kobles til bevegelsen.

Transhumanisme er en løst betegnet bevegelse/ideologi som har utviklet seg de siste tiårene. Begrepet ble først introdusert av Julian Huxley i 1957, men det er spesielt filosofen Max More som har bidratt til å utvikle transhumanismen slik den er i dag. [Humanityplus.org](http://humanityplus.org) er nettsiden til den internasjonale organisasjonen Humanity+, som fremmer transhumanisme. Siden inneholder blant annet den transhumanistiske erklæring og transhumanistisk FAQ som oppsummerer viktige tanker i bevegelsen. På denne nettsiden bruker de Mores definisjon av transhumanisme, og sier at det er «a class of philosophies of life that seek the continuation and acceleration of the evolution of intelligent life beyond its currently human form and human limitations by means of science and technology, guided by life-promoting principles and values.» (humanityplus.org, 2017). På nettsiden omtaler de seg selv som en intellektuell og kulturell bevegelse som anerkjenner muligheter og ønsket om å fundamentalt forbedre mennesket, spesielt gjennom å utvikle og gjøre bruk av teknologier som blant annet stopper aldring og som forbedrer menneskelige intellekt, fysikk og psykiske kapasitet. Transhumanisme kan bli sett på som en forlengelse av humanismen som den delvis har utviklet seg fra, men i tillegg til å mene at mennesker og individer betyr noe, legg de også vekt på at vi har potensiale til å bli noe mer. De kan bruke rasjonelle metoder å forbedre oss selv, altså

mennesket. I arbeidet med dette er de ikke bundet til de tradisjonelle humanistiske metodene som utdanning og kulturell utvikling, men kan også bruke teknologiske metoder som etter hvert vil gjøre det mulig å bevege seg forbi det man tenker på som «menneske» (humanityplus.org, 2017: min oversettelse).

Jeg har nå redegjort for mitt materiale og sentrale begreper som det har vært nødvendig å avklare. Jeg vil nå forklare nærmere på hvilken måte jeg har behandlet dette materialet.

Metodisk refleksjon

I denne delen vil jeg foreta en metodisk refleksjon hvor jeg i første omgang tar for meg kvalitativ metode og hva dette innebærer. Jeg vil deretter si noe om hvordan jeg har gått frem i behandlingen av mitt empiriske materiale.

Kvalitativ metode og behandling av materialet

Mitt valg av materiale foregikk på et litt annet vis enn mange andre empiriske undersøkelser, da jeg ikke trengte å innhente informanter for intervju eller bevisst gjøre utvalg av tekst i ulike dokumenter. Det er Hararis plass i offentlig samtale om historie jeg er interessert i, og dermed var valget av materiale enkelt da han de siste årene har skrevet to aktuelle bøker som kan hjelpe til å belyse dette. Bøkene er internasjonale bestselgere og er dermed kjent blant et stort publikum. Jeg finner også bøkene relevante i et samfunnsperspektiv, som jeg beskrev i innledningskapitlet. Harari har en tydelig stemme og bidrar selvsikkert inn i et felt av historiefortelling som blant annet Jared Diamond (forfatter av bestselgeren «Våpen, pest og stål») også har gjort seg kjent innen.

I denne oppgaven er jeg mest interessert i det meningsbærende, noe som medfører at arbeidet er kvalitativt. I følge Thagaard (2013) består forskjellen mellom kvalitativ og kvantitativ metode at kvalitative gir muligheten til å gå i dybden av et materiale og vektlegge betydning. Kvantitative metoder på sin side vektlegger antall og utbredelse. Ved å anvende kvalitativ metode søker man også en forståelse av sosiale fenomener for eksempel gjennom analyse av tekster, noe som gjelder denne oppgaven. Innen de mest utbredte kvalitative metodene, slik som intervju og observasjon, er arbeidet preget av at man har et subjekt-subjekt forhold, hvor forskeren kan ha innvirkning på prosessen. Kvantitative metoder er gjerne mer preget av en distanse mellom forskeren og det som blir forsket på. I så måte må mitt arbeid sies å ikke ha tradisjonelle kvalitative egenskaper, da jeg ikke har noe forhold til forfatteren eller noen mulighet til å virke inn på materialet.

Jeg har i stor grad hatt en åpen og fleksibel tilnærming til materialet. Her er det da snakk om at forskeren veksler mellom ulike fremgangsmåter som bidrar til å

skape en oversikt over dataene, og teoretiske refleksjoner over hvordan dataene kan forstås. Analyse og fortolkning ses som to sider av en prosess som fører frem til forståelse av dataenes meningsinnhold (Thagaard 2013). En slik fleksibilitet betyr også at jeg har kunnet arbeide parallelt med ulike deler av oppgaven samtidig, og endre ting underveis, noe jeg også har gjort. I et slikt arbeid vil analyse og tolkning være gjennomgående aktiviteter hele tiden, og fungerer overlappende.

Det finnes selvfølgelig både positive og negative aspekter ved å anvende kvalitativ metode. Som jeg trakk frem over, tilbyr en kvalitativ tilnærming muligheten til å gå i dybden av et fenomen og jobbe frem en forståelse for dette. Den negative siden med dette er da at et slikt arbeid er tidkrevende. Følgene av dette er at man må begrense materialet sitt, slik at man har mulighet til å faktisk gå i dybden. På grunn av denne begrensningen, kan spørsmålet om materialets validitet dukke opp. Det er viktig å derfor hele veien være klar på hvilke valg man har gjort, slik at leseren kan følge prosessen. Dette handler ifølge Thagaard (2013) om en gjennomsiktighet av prosessen som igjen kan styrke validiteten til arbeidet.

Det er slik at vi ubevisst gjennomfører analyse av materialet allerede de første gangene man leser gjennom det, enten vi vil eller ikke. Som Thagaard (2013) poengterer, er vi alltid preget av tidligere kunnskap og levd liv, noe som påvirker hvordan man angriper et materiale. Min bakgrunn innen religionsvitenskap har i stor grad preget hva jeg har sett og hentet ut av materialet, ofte på et ubevisst nivå. Jeg leste Homo deus før det var snakk om å skrive en masteroppgave om bøkene, men det var temaer i denne som inspirerte meg til å se nærmere på Hararis bøker. Min religionsvitenskapelige bakgrunn innebærer også en kjennskap til transhumanisme, noe som gjorde at jeg kjente igjen både temaer og personer Harari nevner som kan knyttes til denne bevegelsen. Dette gjorde meg nysgjerrig nok til å undersøke det nærmere og la grunnlaget for hele denne oppgaven. Inspirasjonen og temaene som dukket opp i min første lesning av Homo deus har dannet grunnlaget for mitt tredje analysekapittel.

Lesing av materialet

Oppgaven har endret seg i løpet av prosessen, men dette har allikevel ikke hatt noen utpreget påvirkning på sitatutvelgelsen fra bøkene. Det første spørsmålet jeg arbeidet fra da jeg begynte å gå gjennom materialet var «hvilken plass har kvinner i Hararis bøker». Spørsmålet var åpent, og jeg foretok en gjennomlesning av begge bøkene hvor jeg markerte avsnitt som handlet om kvinner. Allerede før jeg markerte dette hadde jeg merket meg at det snarer var snakk en mangel på kvinner i bøkene. Tidlig i Sapiens i delen hvor Harari skriver om menneskets aller første historie, og frem til jordbruksrevolusjonen er

kvinner i noen grad representert. Dette var selvfølgelig noe jeg la merke til, men deretter var det en stor mangel på det. Allikevel fortsatte jeg å merke avsnitt og sitater jeg fant relevant. Allerede her hadde jeg nok gitt litt slipp på det første spørsmålet jeg jobbet ut ifra, og arbeidet mer intuitivt. På et punkt samlet jeg alle de sitatene jeg fant aktuelle i et dokument for hver av bøkene. Det var etter at dette var gjort at det ble lettere å se mønstre og temaer som utpekte seg, og som kunne danne grunnlaget for kommende analysekapitler.

I arbeidet med å gå gjennom alle disse sitatene fant jeg at det var spesielt sitater som kunne knyttes opp mot evolusjon, kjønn og fremtid/teknologi som pekte ut. Disse temaene sto tydelig frem for meg som noe Harari vektlegger og velger å gi stor plass. I samarbeid med veileder kom jeg da frem til at det var de tre temaene evolusjon, kjønn og fremtid som skulle være grunnlaget for tre analysekapitler. I arbeidet med de enkelte kapitlene forsøkte jeg å organisere sitatene i en rekkefølge som ga mening. Jeg gikk også tilbake til bøkene for å se om det var viktige sitater jeg hadde oversett i første omgang. I denne prosessen benyttet jeg meg også av det som kan sies å kunne knyttes til kvantitativ forskning. Jeg gikk ut i fra enkeltord og lette i teksten etter hvor disse var representert. Dette gjorde jeg i en kombinasjon av å lese på en måte hvor jeg «skanner» sidene etter ordene jeg leter etter. Etterpå gikk jeg så inn i stikkordsregisteret og merket alle stedene aktuelle ord var nevnt. Dette gjorde jeg blant annet med ordene «evolusjon», «evolusjonspsykologi» og «kjønn». Etter at dette arbeidet var gjort, innebar prosessen videre selve analysearbeidet.

Jeg har her forsøkt å vise hva slags materiale som ligger til grunn for denne oppgaven, samt å forklare hvordan jeg har gått frem i prosessen fra første lesning av bøkene til en ferdig masteroppgave. Avslutningsvis vil jeg få påpeke at det materialet jeg har hatt tilgjengelig er svært omfattende. Det ville vært mulig å ta for seg en rekke andre temaer enn de jeg har valgt å skrive om. På grunn av oppgavens omfang har jeg vært nødt til å foreta noen avveininger og avgrensninger slik at analysearbeidet har vært overkommelig å gjennomføre. Hvilke analysestrategier og teoretisk rammeverk jeg har støttet meg på i dette arbeidet vil jeg ta for meg i det kommende kapitlet.

3. Analytisk teori

Kulturteori

I dette kapitlet vil jeg redegjøre for den analytiske teorien som vil komme til uttrykk i analysedelen av denne oppgaven. Det er viktig å påpeke at jeg er inspirert av disse teoriene, slik at de har dannet et grunnlag for hvordan jeg har gjennomført analysene. Først vil jeg se nærmere på narrativ analyse, da denne er gjennomgående i alle tre analysekapitler. Jeg støtter meg hovedsakelig på Cathrine Kohler Riessmans tanker om narrativ analyse, og ut i fra denne vil jeg plassere både hennes tanker og mitt eget arbeid i en større vitenskapsteoretisk ramme. Videre vil jeg redegjøre for symbolanalyse og hvordan jeg anvender denne i det tredje og siste analysekapitlet.

Begge disse analysemåtene er basert på kulturteori, som igjen er en del av kulturstudier. Disse utgjør ikke en avgrenset disiplin, men snarere en form for meta- eller subdisiplin innen humanistiske og samfunnsvitenskapelige fag (Sørensen, Høystad, Bjurström, Vike, 2008). Det som kjennetegner kulturstudier er at de forholder seg kritisk til etablert kunnskap og spør spørsmål om hvor kunnskapen kommer fra, hvem som kan bruke den og hva den kan brukes til. I følge Sørensen (et. al, 2008) har dette kritiske perspektivet bakgrunn i kritisk teori som oppsto som et nymarxistisk prosjekt i Tyskland i 1930-årene. Videre har det utviklet seg til å være et prosjekt som peker på forholdet mellom makt og kunnskap og sosiale grupper.

Kulturbegrepet er omfattende, og varierer fra fagdisiplin til fagdisiplin. Sørensen (et. al, 2008) trekker frem at innen kulturstudier arbeider man med et kulturbegrep som er komplekst og refleksivt. Dette fordi det omfatter redskapene som brukes i undersøkelsen så vel som fenomenet, og ser på forholdet mellom disse som dynamisk. Anerkjennelsen av forskersubjektet er også sentralt. Sørensens (et. al, 2008) innføring i kulturstudier tar også for teoridannelsen innen dette feltet, og ser nærmere på de to bruddene strukturalisme og poststrukturalisme. Dette vil jeg komme tilbake til etter å ha redegjort for narrativ analyse, da jeg selv vil plassere meg vitenskapsteoretisk.

Narrativ analyse

Hovedvekten av det teoretiske grunnlaget i denne oppgaven vil være narrativ analyse. Det finnes mange former for narrativ analyse, og det blir ofte brukt innen for eksempel filmvitenskap. Det er Cathrine Kohler Riessmans tanker om narrativ analyse slik hun fremmer det i boken «Narrative Methods for the Human Sciences» (2008) jeg vil støtte meg på. Det er viktig å poengtere at jeg lar meg inspirere av denne formen for narrativ analyse, da denne må kunne sies å være en nokså «hands on» analytisk teori.

Først og fremst er det viktig å påpeke at ordet «narrativ» kan ha mange definisjoner knyttet til seg innen ulike fagfelt. Det blir også ofte brukt som et synonym til fortelling. Riessman (2008) påpeker at narrativ teori har vært anvendt innen en rekke vitenskapsteoretiske retninger, og at det dermed har varierende innhold innen de forskjellige retningene. Noen av de hun nevner er fransk strukturalisme, russisk formalisme, poststrukturalisme, kulturanalyse og postmodernisme. Hun trekker også frem kjente teoretikere som Bakhtin og Bartes i en oppsummering av alt som kan inneholde narrativer. Listen over dette er lang, da den inneholder så godt som alle skriftlige og muntlige former for kommunikasjon, samt noen kunstarter som malning og fotografi. «In a word, narrative is everywhere, but not everything is a narrative» (Riessman, 2018: 4).

Når begrepet er så stort og åpent, og man ser at det er tilstede over alt, er det viktig å ha noen rammer å forholde seg til. Riessman trekker på Phil Salmons kriterier for et narrativ:

A fundamental criterion of narrativ is surely contingency. Whatever the content, stories entails imposing a meaningful pattern on what would otherwise be random and disconnected. Beyond the commonality, the narrativ concept is operationalized differently (Riessman, 2008: 5)

Videre kan narrativer innen humaniora og samfunnsfag være snakk om tekster på mange nivåer. Det kan være fortellinger fortalt av en informant, samt tolkninger en forsker gjør av informantens narrativ. Det kan også være det narrativet en leser konstruerer etter å ha satt seg inn i både forskerens og informantens narrativ og tolkninger.

Hva er det så man gjør i en narrativ analyse? Ikke overraskende er det også her stor variasjon, i likhet med selve narrativ-begrepet. Riessman påpeker at analysen bare er en del av et større felt av narrativ undersøkelse, hvor man holder på med case-studier. Slike «caser» kan være både individer, identitetsgrupper, samfunn, organisasjoner og også større enheter som hele nasjoner. Mulighetene er altså mange. Riessman kommer med en oppsummering av hva narrativ analyse innebærer som jeg finner svært nyttig å ta med seg.

As a general field, narrativ inquiry «is grounded in the study of the particular», the analyst is interested in how a speaker or writer assembles and sequences events and uses language and/or visual images to communicate meaning, that is, make particular points to an audience. Narrative analyst interrogate intention and language – *how* and *why* incidents are storied, not simply the content to which language refers. For whom was *this* story constructed, and for what purpose? Why is the succession of events configured that way? What cultural resources does the story draw on, or take for granted? What storehouse of plots does it call up? What does the story accomplish? Are there gaps and inconsistencies that might suggest preferred, alternative, or counter-narratives? (Riessman, 2008: 11)

Det er mange av spørsmålene som nevnes i dette sitatet som jeg vil trekke på i analysene som følger, og som gir en god beskrivelse av hva slags form for

narrativ analyse jeg vil gjennomføre. Riessman fremmer at en god narrativ analyse fører til at leseren ser dypere enn overflaten av en tekst, og at den bidrar til en større diskusjon.

Narrativ analyse bærer preg av å være inspirert og påvirket av en rekke andre former for tekstanalyse, slik som hermeneutikk, semiotikk og diskurs. Det er allikevel ikke slik at alle forskere som holder på med narrativ analyse følger disse teoretiske retningene. Dette gjør narrativ analyse til en fleksibel måte å arbeide med materialet på. Som jeg beskrev i metodekapitlet er fleksibilitet noe jeg har verdsatt i arbeidet med oppgaven, og derfor fant jeg også narrativ analyse til å være det mest passende.

Tematisk narrativ analyse

Det finnes en rekke ulike tilnærminger og former for narrativ analyse, men jeg anser tematisk analyse som den mest relevante å gjøre bruk av i denne oppgaven. «[...]in thematic analysis, content is the exclusive focus» (Riessman, 2008: 53). Riessman poengterer at denne formen for analyse kan bli blandet sammen med grounded theory, men den største forskjellen er at ved bruk av narrativ teori holdes fortellingen «inntakt», og ikke satt sammen av temaer/kategorier på tvers av caser.

Det som vektlegges i en tematisk analyse *hva* som blir sagt, ikke *hvordan*. I sitt kapittel om tematisk analyse gjør Riessman (2008) bruk av en rekke ulike eksempler for å vise hvordan en slik analyse kan gjennomføres.

The diversity illustrates how the thematic approach is suited to a wide range of narrative texts; thematic analysis can be applied to stories that develop in interview conversations and group meetings, and those found in written documents. Several exemplars illustrate how stories can have effects beyond their meaning for individual storytellers, creating possibilities for social identities, group belonging, and collective action (Riessman, 2008: 54).

Det påpekes også at tematisk analyse gjerne er tiltrekkende for forskere som er mindre erfarne og arbeider med narrative data for første gang. Dette fordi denne typen av analyse fremstår som intuitiv og ukomplisert (Riessman, 2008).

Vitenskapsteoretisk rammeverk - poststrukturalisme

Som jeg allerede har vist har både begrepet «narrativ» og «narrativ analyse» en rekke forskjellige betydninger etter hvem man spør. Det er også forskjellige tanker om hvordan narrativ analyse fikk innpass i humaniora og samfunnsvitenskap. Riessman skisserer flere historier om dette. Hun trekker frem at Susan Chase mener at narrativ analyse hadde sin begynnelse i Chicagotradisjonens sosiologi og antropologi tidlig på 1900-tallet. Her samlet man inn historier og dokumenter. Denne formen av narrativ tilhører realismen.

I følge Riessman mener Kristin Langellier at det skjedde rundt 1960-tallet i en gradvis endring bort fra realismen. Denne endringen skjedde på grunn av kritikk av blant annet positivisme, en endring i litteraturen til å inneholde mange biografier, sterke identitetsbevegelser, samt et begynnende fokus på terapi. Corinne Squire mener at «den narrative vendingen» kan spores til senere på 1900-tallet i en Vestlig tradisjon hvor interesser for språk, det ubevisste, det visuelle, makt og det tverrfaglige gjør seg gjeldende (Riessman, 2008). Riessman fremhever også 70- og 80-tallets feminisme som viktig innen den narrative tradisjonen, da det personlige ble politisk.

Narrativ teori har altså vært en del av en rekke teoretiske retninger. Riessmans bok gir en samlet redegjørelse for narrativ analyse, men hun plasserer seg ikke selv innen et spesifikt rammeverk. Derfor finner jeg det nødvendig å si noe om hva slags vitenskapsteoretisk rammeverk jeg opererer innen i denne oppgaven. Som jeg beskrev innledningsvis i dette kapitlet har kulturstudier hatt to store brudd – strukturalisme og poststrukturalisme. Det er sistnevnte jeg finner det relevant å si noe mer om her, og som er representerer rammeverket for min oppgave. Poststrukturalismen åpnet mot slutten av det forrige århundret for et reflektivt syn på vitenskapen som sannsynliggjorte virkelighetsutkast. Den markerer også et oppgjør mellom tanken om absolutte distinksjoner som aktør og struktur, språk og verden (Sørensen et. al, 2008: 67). Det er tre store teoretiske retninger som plasseres innen poststrukturalismen, og disse er er diskursteori, dekonstruksjon og konstruktivisme.

Diskurs er et vidt begrep. «Diskurser består av tegn som sirkulerer og inntar foreløpige posisjoner i forhold til hverandre, og som dermed utgjør mer eller mindre åpne nettverk» (Sørensen et. al, 2008: 67). Det er mange teoretiske som kan knyttes til diskursteori, og en kan nevne Laclau og Mouffe, og Judith Butler. Det er kanskje ofte spesielt Michel Foucault som trekkes frem. Det er da maktbegrepet som står spesielt sentralt, da han vektlegger konstellasjoner av makt og kunnskap. Disse gjør seg gjeldene gjennom enheter av språk og praksisformer som i seg selv ikke er sanne eller falske, men performative. Foucault behandler ikke makt som en positiv eller negativ størrelse, men som noe som gjennomtrenger alt og som fungerer både produktivt og destruktivt (Sørensen et. al, 2008).

Innen dekonstruksjonen er det spesielt Jacques Derrida som trekkes frem. Jeg går ikke her inn på detaljer ved Derridas teorier, men det er enkelte elementer som har gjort hans tanker aktuelle for kulturanalyse. Det handler om at dekonstruksjon kan anvendes som redskap for å kritisere patriarkalske og koloniale makt- og kunnskapssystemer (Sørensen et.al, 2008). Innen konstruktivismen er det gjerne Pierre Bourdieu og Bruno Latour som trekkes frem. Sistnevnte har utarbeidet aktørnettverkteorien, og Bourdieu en teori om det sosiale spill. Hos Bourdieu er det også makt involvert, men han gjør gjerne

bruk av begrepet «habitus» i stedet. Jeg vil komme tilbake til Bourdieus tanker om makt og maskulinitet i andre analysekapittel.

Innen poststrukturalistiske kulturstudier finner man altså et teoretisk møtepunkt mellom diskursteori, dekonstruksjon og konstruktivisme. Min oppgave plasserer seg også i dette feltet, da narrativ analyse er påvirket av alle disse retningene. Det er de store narrativene jeg stiller meg kritisk til, og jeg har en poststrukturalistisk inngang i den forstand at jeg vil analysere frem de store fortellingene hos Harari som omhandler evolusjon, kjønn og fremtiden. I siste kapittel kritiserer jeg disse, etter å ha brukt narrativ teori for å vise hvordan fortellingene er konstruert.

Jeg vil nå gå videre til en annen analyseform som jeg også vil anvende i min oppgave.

Symbolanalyse

I det tredje analysekapitlet vil jeg i tillegg til narrativ teori benytte meg av symbolanalyse. Grunnen til at jeg vil anvende denne analyseformen i tillegg til narrativ analyse er for å ha mulighet til å utforske materialet i enda større grad. Det er i det tredje analysekapitlet jeg bygger Hararis fremtidsnarrativ, og det er dermed interessant å se nærmere på hva slags ord han bruker for å fortelle leseren om fremtiden. I tillegg til å få frem narrativet – fortellingen om fremtiden, vil jeg ved hjelp av symbolanalyse kunne se nærmere på det symbolske hos Harari.

Det finnes en rekke innganger til symbolanalyse, men jeg finner det nyttig å gjøre bruk av symbolanalyse slik det blir presentert hos Aase og Fossåskaret (2014). Der legges det vekt på at materialet forskeren skal tolke ikke er virkeligheten selv, men informasjonen er en representasjon av ord og begreper. Forskeren må derfor tolke ord og begreper – symboler – som representerer virkeligheten. Denne typen av tolkning kalles gjerne dobbel hermeneutikk, da det må tas tak i både informantens tolkning av hendelser og fenomener, samt forskerens egen tolkning av dette. Aase og Fossåskaret (2014) bygger også på semiotikeren C.S Pierce når det er snakk om tegn. Tegn er noe som står for noe annet, og Pierce opererer med tre ulike typer av tegn. Den første typen av tegn er *ikoner*, og det er her snakk om noe som er et objekt i kraft av likhet. Et fotografi er et eksempel på et ikon, og ikoner er stort sett universelle, da de kan gjenkjennes på tvers av kulturgrenser. En annen type av tegn er *indeksen*, og dette er et objekt som forholder seg til et spor eller en indikator. Aske er en indikator på ild for eksempel. Fingeravtrykk og DNA er indekser på at en person har vært der. Noen indekser er universelle og alle forstår dem, mens andre må læres. Den tredje typen som også vil er vektlagt i denne oppgaven er symboler.

Et symbol har ingen relasjon til objektet det representerer, det refererer bare til objektet i form av at det er en enighet om betydningen (konsensus) (Aase & Fossåskaret, 2014: 165-166). Språk er et typisk eksempel på et system av symboler, hvor man innad i et språk har blitt enige om at en bestemt sammensetning av bokstaver er knyttet til et bestemt objekt. Symboler må ha et definert innhold, da de er basert på konsensus om innhold. Den direkte betydningen av et symbol kalles denotasjon, og er den forklaringen vi får på et begrep i for eksempel en ordbok eller lignende. Ord og symboler har også tilleggsbetydninger som ligger i de assosiasjonene de frembringer, og dette kalles konnotasjon (ibid). Vi har kjente og sterke symboler som det kristne korset eller hakekors, som skaper assosiasjoner rundt om i hele verden, men også assosiasjoner til objekter som er mer lokalt eller kulturelt avgrenset. Bruk av symboler gir muligheten til å manipulere virkeligheten, noe man kan gjøre ved å bevisst bruke begreper med spesielle konnotasjoner. Strategisk bruk kan konstituere virkeligheten (Aase & Fossåskaret, 2014: 167).

Jeg vil i det videre støtte meg på symbolanalyse basert på Aase og Fossåskaret slik jeg har beskrevet over, men jeg har på grunn av omfanget på teksten valgt å forenkle det hele ved å bare hente ut de grunnleggende punktene for denne typen av analyse. Måten jeg her ser på materialet er også inspirert noe av hvordan Jorun Solheim gjør symbolanalyse i sin bok «Den åpne kroppen» (1998). Slik jeg leser Solheim gjør hun symbolanalyse på en mer åpen og intuitiv måte, ved å anvende en «symbolsk tenkemåte» (Solheim, 1998: 12). Dette fungerer som et slags refleksjonsperspektiv, og baserer seg på konkrete kroppslige metaforer og analogier (ibid).

Jeg har nå redegjort for den analytiske teorien jeg vil anvende i de kommende analysene. Med bakgrunn i både narrativ teori og symbolanalyse, som igjen kan knyttes opp til et poststrukturalistisk rammeverk innen kulturteori, vil jeg nå gå videre til det analytiske arbeidet. I de tre følgende kapitlene vil jeg undersøke boktekstene og på bakgrunn av det argumentere fram og foreslå Hararis evolusjons-, kjønns-, og fremtidsnarrativ.

4. Fortellingen om evolusjon

Bøkene Sapiens og Homo deus er en fortelling om menneskets historie, og for Harari er evolusjon en viktig del av hans beretning om mennesket. Evolusjon er ikke et begrep med to streker under svaret hvor alle er enige om innholdet. Jeg vil i denne analysen se nærmere på hva Harari sier om evolusjon og hvordan han ser ut til å forstå evolusjon. Dette vil jeg gjøre gjennom å undersøke en rekke sitater fra bøkene, spesielt Sapiens, som tar for seg menneskets historie. Jeg finner det viktig å se på evolusjonsnarrativet til Harari, da evolusjonstekningen hans er implisert i måten han forstår forskjeller mellom kvinner og menn på. Derfor er denne analysen grunnlaget for neste analysekapittel som omhandler kjønn.

Lesestrategien er å analysere fram ulike tematikker om evolusjon som Harari behandler, og tematikkene settes så sammen til et narrativ om evolusjon. Jeg vil derfor benytte meg av narrativ analyse inspirert av Riessman (2008) slik jeg har beskrevet denne i teorikapitlet.

Fortiden er nåtid

Fortiden er den viktigste nøkkelen til å forstå mennesket slik det er i dag. Harari tar steget enda lengre tilbake i fortiden enn mange andre historikere, og går helt tilbake til det førhistoriske mennesket, fra en tid uten skriftlige kilder.

Hvis vi skal løse denne tvisten og forstå seksualiteten, samfunnet og politikken vår, må vi lære noe om levevilkårene til våre forfedre og undersøke hvordan sapiensene levde mellom den kognitive revolusjonen for 70 000 år siden og begynnelsen på jordbruksrevolusjonen for omtrent 12 000 år siden (Harari, 2016: 54)

Harari mener vi må gå langt tilbake i tid for å forstå hvordan mennesket har utviklet seg. Tiden han nevner betegnes gjerne som jeger- og sankertiden, da mennesket i stor grad levde nomadisk og i små grupper. Disse menneskenes levevilkår er altså viktig for å forstå mennesket den dag i dag. Hva er det så Harari sier om disse levevilkårene? Harari påpeker at det er vanskelig å vite veldig mye om disse samfunnene. Menneskene levde svært lenge før det var snakk om organiserte samfunn med skriftlig materiale, og en kan bare støtte seg på arkeologiske funn. Derfor må en tolke de funnene som er gjort, og en kan til en viss grad sammenligne med antropologiske undersøkelser av mer moderne jeger- og sankersamfunn. Heller ikke de moderne samfunnene vil være helt sammenlignbare, da det er tusener av år mellom dem, og de mer moderne samfunnene har vært påvirket av andre samfunns levemåte. Alt dette er Harari klar over, og han klarer allikevel å gi en levende beskrivelse av hvordan menneskene levde. «Ensomhet og privatliv var det lite av» (Harari, 2016: 58). Harari trenger inn i jegerne og sankernes livsverden. «Det gikk mange måneder

mellom hver gang et gjennomsnittlig menneske så eller hørte noen utenfor sin egen flokk, og hun traff ikke mer enn noen få hundre mennesker i løpet av livet» (Harari, 2016: 59). Her forteller Harari om noe en ikke kan vite noe sikkert om. Dette er han nok svært klar over selv, men det ser ut til at han bruker disse små levende beskrivelsene til å nå ut til leseren, for å gi et bilde av et samfunn vi vet svært lite om.

Evolusjonspsykologi

Evolusjonspsykologi står sentralt i Hararis forståelse av evolusjon, og han forteller eksplisitt om denne.

Det blomstrende evolusjonærpsykologifeltet hevder at mange av våre nåværende sosiale og psykologiske egenskaper ble formet i denne lange epoken før jordbrukssamfunnet. Forskerne på feltet mener at menneskenes hjerne og sinn selv i dag er tilpasset et liv med jakt og sanking. Spisevaner, konflikt og seksualitet er resultater av hvordan jeger- og samlerhjernen vår samhandler med vårt nåværende postindustrielle miljø med megabyer, fly, telefoner og datamaskiner (...). Evolusjonspsykologene sier at vi må gå dypt inn i jeger- og samlerverden som skapte oss, den verdenen som vi ubevisst lever i fremdeles, hvis vi skal forstå hvorfor (Harari, 2016: 52).

Med dette til grunn mener altså Harari at vi er like de menneskene som levde for over 12 000 år siden, bare at vi lever i en annen samfunnsstruktur. For å forstå hvilken atferd mennesket har i dag, må vi også forstå hvordan disse menneskene utfoldet seg. Som beskrevet over støter man på problemer med dette, da man ikke kan si noe sikkert om hvordan menneskene levde på denne tiden. Det er allikevel innen dette feltet en sterk overbevisning om at atferden vår i dag klart og tydelig kan spores tilbake til jeger- og sankertiden. Det er da snakk om menneskelig atferd som knyttes til for eksempel seksualitet, reproduksjon, relasjoner og følelser. Harari trekker ut hovedessensen av innholdet i denne formen for psykologi:

Det er den grunnleggende lærdommen i evolusjonær psykologi: et behov som ble skapt i naturen, fortsetter som subjektive følelser også når det egentlig ikke er nødvendig lengre for overlevelse og reproduksjon (Harari, 2016: 331).

Som det sies her er det spesielt reproduksjon og seksualitet som er i evolusjonspsykologiens søkelys. Seksualitet er viktig for hvordan mennesket i dag oppfører seg i samfunnet.

Den beundringsverdige fortiden

Til tross for at vi har god nok kunnskap til å vite at hverdagen til mennesker i fortiden ikke var så rosenrød, er det ofte lett å glemme. Man henter ut kunnskap om enkelte elementer av deres levemåte og kultur, og lager seg fortellinger om hvordan disse menneskene må ha hatt det. Jo lengre tilbake man går, jo mer

spennende blir det. Et eksempel på hvordan fascinasjonen for steinaldermennesket er tydelig i dag, er den ganske utbredte paleodietten, hvor man baserer kostholdet sitt på «steinaldermat». Harari forteller levende om disse menneskene fra fortiden som fremstilles som beundringsverdige. «En vanlig sanker hadde med andre ord bredere, dypere og mer variert kunnskap om sine nærmeste omgivelser enn de fleste av de moderne etterkommerne hennes har» (Harari, 2016: 60). «Sankerne mestret ikke bare omgivelsene med dyr, planter og gjenstander, men også en indre verden: kroppen og sansene» (Harari, 2016: 60). «Sankerøkonomien ga de fleste mennesker mer interessante liv enn jordbruket og industrien gjør» (Harari, 2016: 61). Disse utsagnene tolker jeg til å være positive fortellinger om et samfunn vi i dag knapt kan drømme om. Et liv hvor man levde i pakt med naturen og var nære denne. En slags «renere» tilværelse slik vi også i dag egentlig er ment å leve, men som vi er langt unna å faktisk gjøre. De befant seg også langt fra dagens stress og mas, og den såkalte tidsklemma. «Tidlig på ettermiddagen var de tilbake i leieren for å lage lunsj. Det ga dem mye tid til å skravle, fortelle historier, leke med barna og bare være sammen» (ibid). Fortidsmenneskene hadde altså tid til å gjøre alt det vi i dag lengter etter å rekke i en travel hverdag. At vi romantiserer fortiden er ikke noe nytt fenomen. Slik jeg leser utsagnene fra Harari her, er hans fremstilling også en form for romantisering. Ved hjelp av levende beskrivelser av denne litt mytiske fortiden, overbeviser Harari leseren om at jeger- og sankertiden er en tid å lengte tilbake til. Fortiden var bedre, så er det kanskje slik at vi har utviklet oss i feil retning?

Det finnes tegn som tyder på at størrelsen på en gjennomsnittlig sapienshjerne faktisk har blitt mindre etter samlerepoken. I den epoken var overlevelse avhengig av enestående mentale evner. Da jordbruket og industrien kom, kunne folk i stadig større grad støtte seg til andres evner for å overleve, og det kom nye nisjer for idioter. Man kunne overleve og videreføre de lite bemerkelsesverdige genene sine til neste generasjon ved å jobbe som vannbærer eller ved samlebandet i en fabrikk (Harari, 2016: 60).

Hva slags tegn på at hjernen skal ha blitt mindre blir det ikke sagt noe mer om. Ideen mange kanskje sitter med om at mennesket har utviklet seg og fått større hjerne blir her ganske tydelig motsagt. Harari mener altså at vi slett ikke har utviklet oss til noe bedre eller smartere, men snarere fått mindre hjerne i årenes løp. Harari omtaler det moderne mennesket som «idioter», noe som kanskje vitner om at han ikke ser spesielt positivt på hvordan utviklingen har foregått siden sankertiden.

Samfunnsendring

Ut i fra sitatet over er det tydelig at Harari er skeptisk til at mennesket eventuelt skulle ha utviklet seg til å bli mer intelligent. Uansett synspunkt på dette er det ingen tvil om at det har skjedd store samfunnsmessige forandringer for

menneskene. Det er alle disse endringene som er en del av menneskets historie Harari forteller om i sine bøker, og det er de store bruddene han er spesielt opptatt av. Jeg skal gi et par av disse mer plass, men først vil jeg imidlertid fokusere på selve samfunnene og kulturen disse er basert på. I likhet med evolusjonsbegrepet er det ingen entydig forståelse av hva kultur er, og spesielt ikke hvem og hva som har påvirket hva i historiens løp. Harari trekker frem en forståelse, som også er nært knyttet til evolusjonspsykologien.

Stadig flere forskere ser på kulturer som en form for mentale infeksjoner eller parasitter, med mennesker som ufrivillige verter. (Harari, 2016: 238)

Tanken her er altså at slik som parasitter lever videre uten å tenke på vertens tilstand, lever kultur videre. Mennesket dør, men kulturelle ideer lever videre, og mennesker kan ofte være villige til å ofre livet for å spre disse ideene. Denne tankegangen er det som gjerne er kjent som memetik, og Harari gir en liten innføring.

Den forutsetter at kulturell evolusjon er basert på mangfoldiggjøring av kulturelle informasjonsuttrykk som kalles «memer», på samme måte som organisk evolusjon er basert på mangfoldiggjøring av organiske informasjonsuttrykk som kalles «gener». (Harari, 2016: 238)

På samme måte som evolusjonens «survival of the fittest» overlever altså vellykkede kulturer ved at de klarer å reprodusere memene sine uten å tenke på den menneskelige kostnaden. Dette er da en måte å forstå kultur på, men den er ikke uten motstandere. Harari tar opp dette, og forteller om at det innen for eksempel humaniora finnes en motstand mot memetik. Han uttrykker allikevel en skepsis mot denne motstanden, da han mener at disse fagfeltene benytter seg av postmodernisme, noe han kaller «memetikens tvillingsøster» (Harari, 2016: 238).

Postmodernistiske tenkere snakker om diskurser, og ikke om memer, som kulturens byggeklosser, men også de mener at kulturer er selvformerende og ikke har tanke for menneskehetens beste. (Ibid)

Det ser altså ut til at Harari her mener at kritikken som er rettet mot memetik ikke er berettiget, da de som kritiserer også anvender en form for den samme tankegangen, kun med et annet vokabular. Dette er ikke en diskusjon jeg skal la få plass her. Det er allikevel interessant å se at Harari posisjonerer seg og fungerer som en ambassadør for memetik, i alle fall slik jeg tolker det. Memetik er slett ikke ukjent, men kanskje heller ikke kjent for den generelle leser. Dermed når Harari her ut til sine lesere ved å fortelle om memetik som en teori som det er lett å favne om. Den faller sammen med en evolusjonslogikk som allerede er godt etablert, og som dermed blir lett for leseren å følge. At Harari fremmer memenes biologiske natur kan ses for eksempel på måten han omtaler dem i sitatet over som «parasitter» og «mentale infeksjoner». Disse

kulturelle genene sprer seg som smitte, en lignelse som er lett å forstå.

Jordbruksrevolusjonen

Jordbruksrevolusjonen er ett av de store bruddene i historien som Harari legger vekt på, og som fremstår som viktig i hans fortelling. Frem til for ca. 12 000 år siden levde mennesket som jeger og sanker. Deretter begynte de å domestisere dyr, og dyrke jorden. Tradisjonelt har det blitt sagt at dette kun foregikk i det som kalles «den fruktbare halvmåne» i Midtøsten, mellom elvene Eufkrat og Tigris. Dette har derimot blitt revurdert, og man har funnet at det skjedde på en rekke steder i verden på omtrent samme tid (Gupta, 2010). Plantene som ble domestisert i årene mellom 9500 og 3500 fvt. er stort sett de samme som vi får våre kalorier fra i dag. «Vi tenker kanskje som samlerne og jegerne, men vi lager mat som de gamle bøndene» (Harari, 2017: 88). Harari fremsetter at det er mange som har ment at jordbruksrevolusjonen var et stort steg fremover for mennesket, men er skeptisk selv. «Det er ingenting som tyder på at menneskene ble mer intelligente med tiden» (Harari, 2016: 89). Han mener at bøndene fikk et hardere og mer krevende liv enn sankerne hadde hatt tidligere. Til tross for at mengden mat økte, førte det ikke dermed til at menneskene fikk noe bedre kosthold. «Resultatet ble snarere eksplosiv befolkningsvekst og bortskjemte eliter» (Harari, 2016: 89). Plantene domestiserte Homo sapiens, og ikke motsatt. Dette fordi mennesket måtte arbeide mer for maten, men fikk et dårligere kosthold som resultat. Harari mener dermed at jordbruksrevolusjonen var historiens største svindel.

Når mennesket ikke lengre levde som nomader, kunne de få barn oftere, samt avvenne de fra amming tidligere på grunn av grøt. Dette økte befolkningen, og skaffet flere arbeidere, men det krevde også mer mat. Dermed ekspanderte jordbruket stadig. Jordbruket gjorde altså livet tyngre enn det hadde vært. Harari ser ganske negativt på denne revolusjonen.

Hvorfor gjorde menneskene en så skjebnesvanger feilberegning? Av samme grunn som menneskene har feilberegnet gjennom hele historien. Folk klarte ikke å se konsekvensene av avgjørelsen sin (Harari, 2016: 95).

Han spør så hvorfor de ikke stoppet da de så at planen slo feil. Harari fremmer at grunnen til dette er antagelig fordi slike samfunnsendringer tar lang tid, og flere generasjoner. Dermed husker man ikke hvordan man en gang levde, og man er ikke i stand til å endre det. Den enorme befolkningsveksten gjorde det også å umulig å gå tilbake (ibid). Her ser man et eksempel på tankegangen som følger memetikken slik det ble presentert over. Evolusjon, kulturell evolusjon og historiens gang er nådeløs.

Uansett hva man kaller det – spillteori, postmodernisme eller memetikk – historiens dynamikk er ikke rettet mot å forbedre menneskenes velvære. Det finnes ikke noe grunnlag for å mene at de mest vellykkede kulturene i historien nødvendigvis er de

beste for *Homo sapiens*. Evolusjonen tar ikke hensyn til individuelle organismers lykke, og det gjør heller ikke historien. Og enkeltmennesker er på sin side som regel alt for uvitende og svake til å påvirke historiens gang til sin egen fordel. (Harari, 2016: 239)

Dette utsagnet kan knyttes til at Harari ser på jordbruksrevolusjonen som et skjebnesvangert feilsteg. Endringer har altså ikke skjedd for å gjøre menneskets liv bedre, og mennesket har vært for svakt og uvitende til å reelt kunne påvirke det som skjer. Man blir da stående igjen med et nokså depressivt syn på mennesket, ved at dette ikke har muligheten til å endre noe som helst. Mennesket er fanget av evolusjonen, og har ingen måte å kjempe mot. Er det allikevel slik at dette er i ferd med å endre seg?

Den vitenskapelige revolusjon

Tre store revolusjoner har formet menneskets historie ifølge Harari. Den første av disse er den kognitive revolusjonen som gjorde at *Homo sapiens* skilte seg fra andre arter, og utviklet seg til å bli den eneste menneskearten som finnes i dag. Den andre revolusjonen har jeg allerede trukket frem, og det er jordbruksrevolusjonen. Denne legger Harari mye vekt på, og han ser på den som en skjebnesvanger feilberegning i menneskets historie. Den tredje viktige revolusjonen som har formet mennesket er den vitenskapelige revolusjonen.

Rundt 1500 e.Kr. gjorde historien sitt viktigste valg og endret ikke bare menneskehetens skjebne, men skjebnen til alt liv på jorden. Vi kaller det den vitenskapelige revolusjonen (Harari, 2016: 239).

Og visst har ting endret seg i enormt stor fart etter denne revolusjonen. Noen ting har selvfølgelig gått sakte, men sikkert fremover. De siste tiårenes ekstreme utvikling i teknologi er et resultat av denne vitenskapelige revolusjonen. Harari påpeker at det muligens egentlig heller er snakk om en uvitenhetsrevolusjon, i det man ble klar over at mennesket ikke har svaret på mange av våre viktigste spørsmål. Han trekker frem tre sentrale elementer av denne revolusjonen, og disse innebærer:

1. Viljen til å innrømme uvitenhet.
2. Observasjonen og matematikkens sentrale rolle.
3. Ervervelsen av ny makt.

Man har altså erkjent at mennesket ikke vet alt, og ting må dermed undersøkes, observeres og regnes på. Når en så kan lage en teori ut i fra dette, er denne mulig å bruke for å erverve seg ny makt. Denne makten brukes da ofte for å utvikle ny teknologi. Selv om dette har pågått i 500 år, er det kanskje de siste tiårene det er mest spennende å se på, grunnet den enorme utviklingen. Det er spesielt det siste punktet jeg finner interessant, nettopp det å knytte sammen vitenskap og makt.

«Den virkelige testen på «kunnskap» er ikke om den er sann, men hva den gjør oss i stand til» (Harari, 2016: 244-45). Kunnskap er makt er et kjent utsagn, og er også viktig her. Vitenskapelige fremskritt og teknologiske nyvinninger er nært knyttet til makt og muligheten til å erverve seg makt, noe som igjen gjør det mulig for mennesker innen disse miljøene å ha makt over andre mennesker.

Harari påpeker at døden er et tema som har vært viktig for mennesker til alle tider. Det er også selvfølgelig et viktig tema i vitenskapens og teknologiens verden.

Nå har vi kommet til et punkt der vi kan si det som det er. Hovedprosjektet for den vitenskapelige revolusjonen er å gi menneskeheten evig liv (Harari, 2016: 261)

Harari påpeker videre hvordan medisinen har endret menneskets liv drastisk de siste hundre årene. Sykdommer og skader som før var livstruende, er i dag helt ufarlige. Jeg kan ikke si hvor lenge tanken om evig liv har vært til stede, men den synes å ha vært der i svært lang tid. Den tilhører gjerne religionens domene, men det er nok mange ikke-religiøse som også har tenkt tanken om evig liv. Dit vi har kommet med teknologi og vitenskap i dag, har det faktisk blitt et mer uttalt mål. Homo sapiens ser muligheten til å oppgradere seg selv, og kanskje legge denne arten til side for en ny og bedre – Homo deus.

Hararis evolusjonsnarrativ er etter dette følgende: Jeger- og sankertiden var menneskets opprinnelige tilstand, som en også i dag bør lengte tilbake til. Jordbruksrevolusjonen representerer et brudd som førte mennesket lengre bort fra denne tilstanden og inn på feil vei. Til tross for dette er atferden vår fremdeles preget av jeger- og sankerlivet. Den vitenskapelige revolusjon og århundrene etter har ført til en voldsom utvikling for mennesket, og har gjort mennesket i stand til å snart bryte med evolusjonen som har preget vårt liv i tusener av år. Dette gjør at mennesket kan utvikle seg til en ny art. Det er hva Harari skriver om fremtiden jeg vil se nærmere på i det tredje analysekapitlet.

5. Fortellingen om kjønn

Kjønn er en konstituerende faktor i alle samfunn, og har vært det til alle tider. Kjønn er altså enkelt oppsummert viktig (Lorentzen & Mühleisen, 2006; Mortensen et.al; 2008). Av denne grunn finner jeg det også viktig å se nærmere på kjønn i denne oppgaven. Harari skriver også mye om kjønn, noe som gjør det til en sentral tematikk å undersøke. Spørsmålet jeg arbeider ut fra i denne analysen er *hva er Hararis kjønnsnarrativ?*

I dette kapitlet vil jeg utføre narrativ analyse med utgangspunkt i Riessman (2008). Jeg vil analysere utvalgte fraser i Hararis bøker og argumentere frem det som kan kalles Hararis kjønnsnarrativ.

Lesestrategien er å analysere fram ulike kjønnede tematikker som Harari behandler, og tematikkene settes så sammen til et narrativ om kjønn. Jeg vil gå på tvers av bøkene og har funnet steder som utpeker seg som spesielt interessante og relevante i denne sammenhengen. Jeg har i størst grad brukt *Sapiens*, fordi denne har et eget kapittel som handler om kjønn. Religion er sentralt i begge bøkene, og spiller inn i Hararis kjønnsnarrativ. Dette skal jeg også forsøke å få fram. Avslutningsvis vil jeg oppsummere funnene i analysen og deretter diskutere narrativet.

Den første tematikken jeg skal ta opp er hvordan Harari fremstiller og diskuterer det hierarkiske forholdet mellom kvinner og menn. Dette er et sentralt tema hos forfatteren.

Kjønnshierarkiet

Jeg vil hente sitater fra ulike steder i bøkene, men det er spesielt et kapittel i *Sapiens* som har fått navnet «Historien er urettferdig» som omhandler kjønn. Det er dette kapitlet jeg vil ta spesielt tak i videre i denne analysen.

Det finnes imidlertid ett hierarki som har vært ekstremt viktig i alle menneskesamfunn vi kjenner: kjønnshierarkiet. Folk har delt seg i kvinner og menn overalt. Og nesten alle steder er det menn som har trukket det lengste strået, i det minste siden jordbruksrevolusjonen (Harari, 2016: 147).

Her påpeker Harari at kjønn er svært viktig i alle samfunn, og at det antagelig har vært det til alle tider. Det er viktig å merke seg at Harari her har som forutsetning at det er et hierarki, noe som innebærer at noen står over andre i rang. I dette tilfellet er det mennene som har trukket det lengste strået, og har stått over kvinnene i rang og status. Harari sier at dette hierarkiet har vært på denne måten siden jordbruksrevolusjonen, og gir med dette et hint om at det kan ha sett annerledes ut før denne revolusjonen. Dette kan ses i sammenheng med forståelsen av denne samfunnsmessige revolusjonen som jeg så nærmere på i

forrige kapittel. Harari er begeistret for jeger- og sankertiden som var forut for jordbruksrevolusjonen. Kanskje var samfunnsstrukturen mer egalitær i sin utforming, og status- og maktforskjellene mellom menn og kvinner ikke så tydelige som de har vært i nyere tid. Ut i fra det Harari forteller om jeger- og sankertiden og den store endringen som kom ved jordbruksrevolusjonen i noen av sine første kapitler «En dag i Adam og Evas liv» og «Historiens største svindel», ser det ut til at han er inne på denne tanken.

Det er vanskelig å tidfeste starten på et slikt hierarki, men Harari interesserer seg tydelig for dette skillet som har oppstått, og spør seg også hvor det kommer fra.

Er skillet mellom menn og kvinner et fantasifoster på samme måte som kastesystemet i India og rasesystemet i Amerika, eller er det et naturlig skille med dype biologiske røtter? Og hvis det faktisk er et naturlig skille, finnes det også biologiske forklaringer på den fortrinnsretten menn har hatt fremfor kvinner? (Harari, 2016: 148)

Harari slår her fast at rase- og kastesystemene er nettopp fantasifostre som ikke har noen forankring i reelle biologiske forskjeller. Om kjønn stiller han mer spørsmål, da han både setter det sammen med disse fantasifostrene som raser og kaster, men også spør om det kan være snakk om et naturlig skille som ligger til grunn for statusforskjellen mellom menn og kvinner. Som jeg tidligere har påpekt, støtter Harari seg på evolusjonspsykologi. Denne legger til grunn nettopp det at det finnes et biologiske forankret skille mellom kjønnene, som da forklarer kjønnshierarkiet fra et evolusjonistisk ståsted. Med sitatet over setter Harari opp en dikotomi hvor han ender opp med at det enten er snakk om fantasifostre, eller så er det snakk om biologiske fakta, og han må velge. Som jeg tok opp i det forrige analysekapitlet, så støtter Harari seg på teorien om memer eller såkalt memetik, hvor kultur ses på som mentale parasitter som spres på tvers av generasjoner med menneskelige verter. For Harari er da memer biologisk fundert, og teorien fremsetter at memer er biologiske. Allikevel opererer han her med at de er fantasifostre, som han ikke har en teori om hva er.

Den biologiske kroppen

De fleste vil hevde at biologi og kjønn henger sammen, men videre er det store uenigheter om hvor viktig eller avgjørende biologi er. Innen den nevnte evolusjonspsykologien er biologi allestedsnærværende, og er det som styrer våre liv inn og ut, både kroppene våre og atferden. Harari ser også ut til å støtte seg til denne tanken, og vektlegger spesielt kroppen når han forteller menneskets historie.

Noen av de kulturelle, juridiske og politiske skillene mellom menn og kvinner gjenspeiler de åpenbare biologiske forskjellene mellom kjønnene. Barnefødsler har alltid vært kvinnes jobb fordi menn ikke har livmor. Rundt denne faste, universelle kjernen har alle samfunn akkumulert lag på lag av kulturelle ideer og normer som har lite med biologi å gjøre. Samfunn assosierer en rekke kjennetegn med maskulinitet og femininitet som for det meste ikke har noe biologisk grunnlag (Harari, 2016: 148).

Harari sier her at det er universelle fastsatte kjerner basert på biologi som setter skiller mellom kjønn, men sier samtidig at det er en rekke kulturelle assosiasjoner knyttet til feminitet og maskulinitet som ikke har noen biologisk forankring. Er dette også «fantasifostre» som Harari fortalte om tidligere, eller er det noe biologisk i disse ideene og normene? Igjen er det lett å knytte dette opp til tankene Harari presenterer om memer og memetikk. Her får altså det som kan betegnes som fantasifostre, altså ideer som ikke har et biologisk grunnlag, en viktig rolle i hvordan man forstår kropp og kjønn. Men er det snakk om fantasifostre da han støtter seg på teorien om memer? Harari møter her på noe av den samme problematikken jeg viste over da det var snakk om kjønns hierarkiet. Det oppstår et forklaringsproblem da han har etablert memer som biologisk forankret, og fantasifostrene som ubegrunnede myter.

Harari viser hvordan kroppen har vært viktig i hvordan samfunn har vært organisert gjennom historien. Spesielt i kjente samfunn som oldtidens Hellas var kroppen viktig for hvordan livet artet seg. Harari peker her på hva slags status folk fikk ut i fra sitt biologiske utgangspunkt, og her «hadde for eksempel ikke en person med livmor noen selvstendig juridisk status (Harari, 2016: 148)». Oldtidens Hellas, og samfunnet i Athen hadde en svært spesifikk hierarkisk oppbygning. Til tross for at det var her demokratiet utviklet seg, vil ikke den Athenske strukturen være det vi i dag forbinder med et demokrati. Det var ikke bare «personer med livmor» som ikke hadde juridisk status i dette samfunnet. I følge Rothchild (2007) var det kun et lite segment av innbyggerne i Athen som hadde stemmerett, og dette måtte være frie menn over 18 år. Etter hvert ble det også innført regler om at begge foreldre også måtte være Athenere. Dermed var alle andre (kvinner, slaver og utlendinger) utelukket fra demokratiet. For Athenere var det også uaktuelt å ha personer med livmor i en rekke stillinger i samfunnet.

Er en person med livmor biologisk sett uskikket til slike yrker? Det mente de gamle Athenere. Moderne athenere er uenige. (...) Livmoren hindrer dem ikke i å gjøre disse tingene like godt som menn (Harari, 2016: 148).

Ting har altså til en viss grad endret seg, for ting som var utenkelig for 2000 år siden er ikke det i dag. Kvinner har tilgang til yrker de ikke hadde før, og er i vestlig kontekst, i alle fall til en viss grad, likestilt på de fleste arenaer.

Harari bruker en god del plass på å diskutere kjønn og trekker frem både biologisk og sosialt kjønn. Han illustrerer dette ved å sammenligne en kvinne i oldtidens Athen og dagens Athen, og har en skjematisk fremstilling. Her listes det opp egenskaper for den biologiske og kulturelle kvinnen i oldtidens Athen, og en for den biologiske og kulturelle kvinnen i dagens Athen (Harari, 2016: 154). Poenget hans her er å vise at det biologiske utgangspunktet er det samme som det var for over 2000 år siden, mens den kulturelle forestillingen om kjønn er i stadig endring. Altså har her memene forandret seg, og memene kan kanskje

da sies å være fantasifostre? Det ser ut til at memenes biologiske karakter nok en gang skaper problemer for Harari. På den ene siden forsøker han å holde fast ved det biologiske grunnlaget, men ved å gjøre det blir ting uforklarlig. På den annen side er Harari en historiker som i bøkene demonstrer god kjennskap til at maktforhold og sosio-kulturelle forhold endrer seg. Kompetansen om politisk, sosial og kulturell endring brukes ikke her.

Den verdsatte mannen og det maskuline

Under overskriften «hva er det som er så bra med menn?» tar Harari tak i menn og maskulinitetens status gjennom historien. Han mener at menn, i alle fall siden jordbruksrevolusjonen, alltid har blitt verdsatt høyere enn kvinner, og at det alltid har vært best å være mann. Han argumenterer for at patriarkatet har vært normen i alle jordbruks- og industrisamfunn, og har tålt alle politiske, sosiale og økonomiske omveltninger som har skjedd gjennom historien. Han påpeker også at dette har vært normen så mange steder som ikke har noen kontakt med hverandre, og mener derfor at det ikke kan bunne i noen hendelse som har ført det videre.

Det er langt mer trolig at det finnes en nærmest universell biologisk grunn til at nesten alle kulturer verdsetter mannlighet høyere enn kvinnelighet, selv om den nøyaktige definisjonen av «mann» og «kvinne» varierer fra kultur til kultur. Vi vet ikke hva denne grunnen er. Det finnes mange teorier, men ingen av dem er overbevisende (Harari, 2016: 156).

Hva denne universelle biologiske grunnen er til at menn er mer verdsatt enn kvinner er ikke klart, men Harari tar videre for seg tre ulike forklaringer på det. Som han selv sier er de ikke videre overbevisende, men de finnes og er verd å nevne. I sitatet over er vi igjen inne på at memetikken skaper problemer for Harari. «Vi vet ikke hva grunnen er» sier han, men kan det forklares som fantasifostre, eller kunne han her for eksempel knyttet det opp til makt, kultur, interesser og politikk? Han åpner for det, men tar ikke steget ut.

Det som er en av de vanligste forklaringene på maskulin dominans er at menn er sterkere enn kvinner, og har brukt denne styrken til å tvinge kvinner under seg. En mer utbroderende versjon av dette er at denne styrken gjorde det mulig for menn å monopolisere tungt arbeid, som igjen ga en viss kontroll i samfunnet og i det politiske. Denne teorien er det lett å si imot, noe også Harari påpeker. «Uttalelsen «menn er sterkere enn kvinner» er bare sann for gjennomsnittet, og bare med hensyn til en viss type styrke» (Harari, 2016: 156). Det er heller ikke slik at kvinner ikke har hatt tilgang til hardt arbeid, for det har kvinner tradisjonelt deltatt mye i. «Enda viktigere: det finnes ganske enkelt ingen direkte relasjon mellom fysisk styrke og sosial makt blant mennesker» (Harari, 2016: 157). Ofte har det vært slik at det er en omvendt relasjon mellom fysisk og sosial makt, da lavere klasser har gjort det tunge arbeidet. Dette mener Harari kan ha noe med Homo sapiens stilling i næringskjeden å gjøre, og at hvis rå

muskelkraft var alt som hadde noe å si ville vi ikke vært på toppen av næringskjeden. Det er sapiens sosiale og mentale evner som har gitt makt.

En annen forklaring på maskulin dominans er at det ikke nødvendigvis handler om styrke, men at menn er mer aggressive enn kvinner. Evolusjonen har gjort menn mer voldelige enn kvinner, og de har gjennom historien kontrollert væpnede styrker, og tatt del i krig. Harari river fort ned dette ved at det ikke nødvendigvis er slik at selv om menn er i bakkestyrkene, som må de også ledes av menn. Det kan være like greit å ha en kvinne til å lede.

Kriger er ikke barslagsmål. De er uhyre komplekse prosjekter som krever usedvanlig mye organisering, samarbeid og forsoning. Evnen til å ivareta freden hjemme, skaffe seg allierte i andre land og forstå hva andre mennesker tenker (særlig fienden) er vanligvis nøkkelen til seier. Derfor er det ofte en meget dårlig idé å sette en aggressiv bølge til å lede en krig. Det er mye lurere å bruke en samarbeidsvillig person som har evne til å vise forsoning, manipulere og se ting fra ulike synsvinkler (Harari, 2016: 159).

Nettopp disse sistnevnte egenskapene som å være gode manipulatorer, og det å være bedre til forsoning er egenskaper Harari tilegner kvinner. Hvis dette stemmer påpeker han at kvinner ville vært glimrende politikere og ledere, men at dette ikke har skjedd i den virkelige verden. Hvorfor det er slik, har hverken Harari eller andre noe svar på.

En tredje biologisk forklaring legger mindre vekt på rå styrke og vold og antyder at menn og kvinner gjennom mange millioner års evolusjon har utviklet ulike overlevelses- og reproduksjonsstrategier (Harari, 2016: 159).

Tanken bak dette er at det er de mennene som var maskuline og aggressive konkurrenter som fikk ført genene sine videre til nye generasjoner, mens de svakere har dødd ut. For kvinnene var det motsatt, slik at de som var villige til å la seg passe på av en mann, var de som fikk videreført sine gener. «Etter hvert som tiden gikk, tilhørte de feminine genene som gikk videre til neste generasjon, kvinner som var underdanige omsorgsmenneske» (Harari, 2016: 160). Nå er det jo slik at menn får halvparten av sine gener fra sin mor, noe som da også vil inkludere disse «feminine genene». Harari trekker ikke frem dette spesifikt, men påpeker at disse tankene har «blitt gjort til skamme av empiriske studier» (ibid). Han trekker allikevel kun frem enkelte studier av dvergsjimpanser og elefanter som eksempler på at det kan finnes matriarkalske samfunn, selv om det ville være mulig å trekke på antropologiske undersøkelser av denne typen av samfunn.

Avslutningsvis i sin diskusjon om kjønn og spesielt den maskuline dominans som har vært gjeldene gjennom historien trekker han frem at kjønnsroller har gjennomgått en veldig endring i løpet av de siste hundre årene.

I dag gir stadig flere samfunn menn og kvinner lik juridisk status, like politiske rettigheter og like økonomiske muligheter. Og ikke bare det: Man revurderer de mest

grunnleggende oppfatningene av biologisk kjønn og kjønnsidentitet fullstendig (Harari, 2016: 161).

Harari mener at det er disse store endringene som er grunnen til at kjønnenes historie er så vanskelig å forstå. Spørsmålet han avslutter kapitlet med er:

Hvis det patriarkalske systemet, slik vi har sett det demonstrert så tydelig, har vært basert på ubegrunnede myter og ikke biologiske fakta, hva taler da for dette systemets allmenngyldighet og stabilitet? (Harari, 2016: 161)

Harari tilbyr dermed ikke noen flere svar enn hva han presenterer som teorier, noe som ikke er overbevisende. Nei, når en leser dem så er de ikke overbevisende, men de får på et vis bli stående når Harari selv ikke kommer med noe motsvar eller forslag til en bedre forklaring. Men hvorfor har ikke Harari noe alternativ å komme med? Kanskje kan dette siste sitatet være et bilde på dette. Han setter opp et motsetningsforhold mellom «biologiske fakta» og «ubegrunnede myter», og sistnevnte gjør at han kanskje ikke kommer videre med noen forklaring på hvorfor det patriarkalske systemet er så utbredt. Poenget blir at biologiske forklaringer holder stand for Harari, og det fører til en mangel på alternativer. Dette er noe jeg vil komme nærmere inn på i min avsluttende diskusjon i denne oppgaven, men først vil jeg se nærmere på temaet religion og kjønn.

Religion

Harari er opptatt av religion, og det er en sentral del av hans historie om menneskeheten. Knyttet til kjønn trekker han frem hvilken rolle religionen har hatt, og hvordan den påvirker mennesket i dag. Han fremmer at frem til det 20. århundret så fungerte religioner som en kreativ makt, og at tanken om at alle mennesker er like for Gud fungerte revolusjonært.

Dermed endret den menneskenes politiske strukturer, sosiale hierarkier og til og med forholdet mellom kjønnene. Jesus gikk enda lengre da han i Bergprekenen insiterte på at de ydmyke og undertrykte var Guds yndlinger, og snudde dermed maktpyramiden på hodet og ga ammunisjon til generasjoner av revolusjonære (Harari, 2017: 242).

At en slik tankegang representerte noe nytt og gav store utslag i samfunnet, kan man godt tenke seg til. En kan også se for seg at individorienteringen i kristendommen har hatt mye å si for politikk etter at den fikk feste i Vesten (Dumont, 1983; Dumont, 1970). Harari sier at maktpyramiden ble snudd på hodet. Selv om de ydmyke og undertrykte kanskje var Guds favoritter, har de sjelden vært samfunnets favoritter, til tross for at kjernen i kristendommen er nestekjærlighet. Men hva har religion bidratt med de siste hundre årene, spør Harari i Homo deus. Han fremmer en rekke tankeeksperimenter hvor leseren blir bedt om å tenke over hvor de største oppdagelsene de siste hundre årene kommer fra. Konklusjonen er at svært lite kommer fra religiøst hold. Han mener også at mange vitenskapsmenn fortsatt bruker religiøse skrifter som

autoritetskilde, men at den virkelige inspirasjonen må komme fra mer moderne skrifter. Blant annet Foucaults «seksualitetens historie» og Donna Haraways «A cyborg manifesto» blir trukket frem som sentrale.

Men sanne kristne – uansett hvor progressive de måtte være – kan ikke innrømme at de har hentet etikken sin fra Foucault eller Haraway, så de går tilbake til Bibelen og til St. Augustin og Martin Luther og leter grundig der. De leser årvåkent [...] til de finner det de trenger – et maksime, en parabel eller en regel som, hvis de tolker den kreativt nok, kan bety at Gud velsigner homsektenskap og at kvinner kan ordineres til prester (Harari, 2017: 243).

Hararis konklusjon er altså at tradisjonelle religioner ikke står frem som noe reelt alternativ til liberalismen. «De seirende liberale ideene driver menneskeheten til å hige etter udødelighet, salighet og guddommelighet» (Harari, 2017: 244). Det er bare at det ikke er de tradisjonelle religionene som skal tilby dette fremover, men en helt ny form av religion. Denne religionen kommer han frem til i siste del av Homo deus.

Harari fremmer at de nye religionene vil være styrt av teknologiutviklingen som blant annet skjer i Silicon Valley.

Det er der hitech-guruene koker sammen dristige nye religioner som har lite å gjøre med Gud og alt å gjøre med teknologi. De gir oss løfter om alle de gamle belønningene – lykke, fred, velstand og til og med evig liv – men her på jorden og ved hjelp av teknologi, ikke etter døden ved hjelp av himmelske vesener (Harari, 2017: 309).

Den nye teknologiens mål er å oppgradere mennesket til et nytt og bedre overmenneske. Kunstig intelligens har vi allerede sett starten på, og det vil skje svært mye i den utviklingen i årene fremover. Denne forskingen og teknologien innebærer mye bioteknologi, og det blir blant annet forsket på for eksempel å få til en kunstig livmor slik at fremtidige kvinner kan slippe å gå gravide. Men hvis dette overmennesket blir skapt, da er det kanskje ikke så relevant med kjønn lengre? Harari stiller dette spørsmålet allerede avslutningsvis i Sapiens. «Hva skjer med begreper som selvet og kjønnsidentitet når sinn blir kollektive?» (Harari, 2016: 390). Og hva skjer så videre med kjønnshierarkiet? Til tross for at ting har endret seg de siste årtiene, er ikke endringene store nok til at man er i nærheten av å kunne snakke om at kjønnshierarkiet er i ferd med å forsvinne. Det lever i beste velgående, om enn i litt ulike former og fasonger rundt om i verden. De nye menneskene vil ha en kunstig intelligens som kodes av det Harari omtaler som tekno-guruer. Men hvem er disse tekno-guruene, og hva har disse å si for hvordan det nye mennesket blir? Harari forteller en del om design og programmering som en av de mest interessante feltene nå. Han mener at dataprogrammeringsfeltet «prøver å etterligne den genetiske evolusjonens metoder» (Harari, 2016: 390). Det er altså snakk om å programmere mennesker i fremtiden, eller den nye typen av mennesker som kommer. «Homo sapiens hadde likevel begrensede designerevner sammenlignet med en allmektig gud»

(Harari 2016: 381). For hva skjer med kjønn hos disse nye menneskene som kan programmeres? Det ser ut til at Harari er positiv til koding, og han ser kanskje for seg at kjønnsidentitet ikke blir en viktig faktor i det at man kan kode bort dette i fremtiden. Ved koding kan man kanskje også komme seg bort i fra kjønnshierarkiet, som Harari har problemer med å forklare, og komme med et alternativ. Hararis forklaring blir stående som biologisk forankret, mens alternativet hans kanskje kan sies å være at man kan kode bort kjønn i det nye mennesket. Men spørsmålet mitt blir da om man virkelig er i stand til å kode bort kjønn? For hvem er det som foreløpig sitter med kodejobben? Jo det er nettopp disse tekno-guruene som også styrer mye av denne utviklingen generelt. Og mennesker i dag har kjønn. Jeg finner det vanskelig å tro at kjønne mennesker i dag klarer å kode kjønnsløse mennesker.

Jeg har her forsøkt å trekke frem ulike tematikker hentet fra Hararis bøker, da spesielt Sapiens. Ved å støtte meg på Riessmans (2008) tanker om narrativ analyse har jeg ved hjelp utdragene fra Harari og refleksjonene rundt disse, forsøkt å vise hva jeg mener er Hararis kjønnsnarrativ. Jeg mener at kjønnsnarrativet er en fortelling om biologisk basert underordning av kvinner. En underordning med universell gyldighet, der jordbruksrevolusjonen kom i veien for en antatt «kjønnsuskyld» i jeger- og sankertiden.

6. Fortellingen om fremtiden

I dette siste analysekapitlet vil jeg se nærmere på hva slags framtidstanker Harari kommer med, og hvordan han bygger opp disse. Sapiens avslutter med tanker om hva fremtiden bringer, og Homo deus viderefører disse. Offentlig debatt preges av ideer om at menneskene og planeten vår står ved et veiskille. Fremtidsvisjoner er viktig med tanke på de mange og sannsynligvis krevende politiske beslutninger som må tas i årene som kommer. Harari snakker for folk med makt. Hva er det så han sier til dem? Det er dette jeg vil undersøke i dette kapitlet.

Jeg vil i dette kapitlet benytte meg av narrativ analyse som tidligere, men jeg vil også i noen grad benytte og la meg inspirere av symbolanalyse. Denne har jeg også redegjort for i teoridelen. Jeg finner symbolanalyse nyttig her, da det åpner opp for å se på hva slags assosiasjoner Hararis ordbruk medfører. Lesestrategien for dette kapitlet vil i likhet med de foregående være å analysere frem ulike tematikker om fremtiden Harari behandler som jeg deretter setter sammen til et fremtidsnarrativ. Forskningsspørsmålet er med andre ord følgende: hvilket framtidsnarrativ kan man lese ut av Hararis presentasjon av verdenshistorien?

Den evige lengselen

Hva er det fremtiden bringer? De fleste vil si at det er noe vi ikke vet, men en kan alltid anta mulige scenarioer. Det er dette Harari gjør i sine bøker, og spesielt i Homo deus. Han skisserer mulige utfall av en rivende teknologiutvikling som er i stand til å blant annet gi mennesket kontroll over evolusjonære krefter. Harari kommer ikke med noen endelige konklusjoner eller svar på de problemene og scenarioet han legger frem i løpet av bøkene. Da det er snakk om fremtiden er det kanskje heller ikke spesielt underlig at leseren ikke får presentert et konkret svar. Harari lar det imidlertid stå åpent, slik at leseren selv må finne noen av svarene. Kanskje ser han det som at den eneste muligheten er å hoppe på fremtidsstoget og se hvor dette vil bringe oss, da vi allerede har gjort feilen som har ført oss dit vi er i dag. Som jeg har vist tydelig i begge de tidligere analysekapitlene verdsetter Harari jeger- og sankertiden, men ser på jordbruksrevolusjonen som «en skjebnesvanger feilberegning» (Harari, 2016: 95). Han ser imidlertid ut til å mene at lengselen etter fortiden fremdeles ligger latent hos mennesket i dag.

Evolusjonen formet sinnet og kroppen vår til livet som jeger og samler. Overgangen først til jordbruk og deretter til industri har dømt oss til å leve unaturlige liv som hindrer oss i å gi uttrykk for våre iboende lyster og instinkter, og som derfor ikke kan tilfredsstille våre innerste lengsler. Ingenting i det komfortable livet til den urbane middelklassen kan komme i nærheten av den ville jubelen og tindrende gleden som en sankerflokk på en vellykket mammutjakt kunne oppleve (Harari, 2016: 362).

Mennesket i dag lever ifølge Harari unaturlige liv som ikke tilfredsstill oss. Evolusjonskreftene er så sterke at mennesket i dag egentlig er likt som det var for over 10 000 år siden. Det er kulturell utvikling som har ført mennesket inn i en tilværelse det ikke hører hjemme i. Til tross for dette streber stadig mennesket etter å utvikle seg og forbedre seg. Harari ser på dette ønsket og denne utviklingen som et resultat av den vitenskapelige revolusjon og spesielt en ideologisk retning han vier stor plass i sine bøker – humanismen.

Historisk bakteppe - humanismen

Homo deus er en historie om i morgen, altså fremtiden. Harari har gjennom Sapiens fortalt menneskets historie, og han trekker også på denne i Homo deus. Noen av de største samfunnsendringene har jeg allerede redegjort for i de forrige analysene, men det er også andre viktige strømninger som Harari legger vekt på. En av disse som kom med den vitenskapelige revolusjonen er humanismen. Denne gir han stor plass i begge bøkene. Humanismen er relativt godt kjent, men Harari går den nærmere etter i sømmene. Han gjør det imidlertid på en litt annen måte enn man kanskje er vant med når det er snakk om humanismen. De kjente retningene av humanisme som liberalhumanisme og sosialistisk humanisme som henholdsvis vektlegger at menneskets natur er hellig i form av individet og helhet/kollektivt, får en relativt rask gjennomgang. Den kanskje mindre kjente, og mer kuriøse retningen han kaller «evolusjonær humanisme» får derimot større plass. Det er denne retningen som blir stående igjen for leseren som bildet på humanismen, og det er ikke et positivt bilde Harari maler av denne retningen. Dette er fordi Harari gjør Hitler og nazismen som hovedaktører innen denne grenen. Ut i fra begrepet «evolusjonær humanisme» trekker han også på evolusjon, og sier at nazistene var «sterkt påvirket av evolusjonsteorien» (Harari, 2016: 227). Mennesket er altså ikke noe universelt, men kan mutere og utvikle seg. «Mennesket kan utvikle seg til et overmenneske eller degenerere til et undermenneske» (ibid). Poenget her er ikke at Harari på noen måte hyller nazismen, men han lar den bli stående som den fremste representanten for en gren av humanismen. Humanismen har hatt stor påvirkning på den Vestlige verden, og ligger til grunn for hvordan mye av samfunnet fungerer. Harari skriver om humanismen slik at bildet man sitter igjen med etterpå er et likhetstegn mellom nazisme og humanisme, noe som vekker negative assosiasjoner for de aller fleste lesere.

Harari definerer religion til å være «et system av menneskelige normer og verdier som er basert på en tro på overmenneskelig orden» (Harari, 2016: 207). Dette inkluderer da ikke bare de store verdensreligionene som mange umiddelbart vil tenke på når ordet religion nevnes, men også ideologier som kommunisme, sosialisme og nettopp humanisme. Dette underbygger han ved å konsekvent kalle de ulike retningene av humanisme for sekt. «Den humanistiske

sekten», «en annen viktig sekt er sosialistisk humanisme» og «den eneste humanistiske sekten som faktisk har revet seg løs fra tradisjonell monoteisme, er evolusjonær humanisme» (Harari, 2016: 226.227). Begrepet «sekt» har lite positive assosiasjoner ved seg, og dette kan ses på som et grep som skaper ytterligere negative assosiasjoner til humanismen.

Harari er altså kritisk innstilt til humanismen, da det ser ut til at han mener at denne i stor grad har ført samfunnet inn på en vei som leder mot at Homo sapiens går mot sin egen undergang. Et sitat jeg trakk frem i første analysekapittel lød «Nå har vi kommet til et punkt der vi kan si det som det er. Hovedprosjektet for den vitenskapelige revolusjon er å gi menneskeheten evig liv» (Harari, 2016; 261). Den vitenskapelige revolusjon fant sted for flere hundre år siden, og fremdeles er vi ikke kommet dit at vi nådd dette målet om evig liv. Vi er derimot kanskje ikke så langt unna, skal vi tro hva Harari sier videre. «Hver eneste nye oppfinnelse skaper enda større avstand mellom oss og Edens hage» (Harari, 2016: 362). Å skape en større avstand mellom oss i dag og Edens hage kan av mange ses på som positivt, men slik jeg leser Harari her bruker han «Edens hage» som et bilde på paradiset. Det opprinnelige, flotte stedet mennesket en gang var, men som i stor fart har beveget oss bort fra. Med Hararis generelle skepsis mot religion finner jeg ingen grunn å tro at det er snakk om Edens hage i bibelsk forstand, men som nevnt et bilde på et paradiset og en romantisering av det tidlige menneskets enkle liv. Disse tankene kan lett knyttes til hva jeg har trukket frem i de tidligere analysene om Hararis vektlegging av jeger- og sankertilværelsen. Jordbruksrevolusjonen i første omgang, og deretter den vitenskapelige revolusjon og humanismen har ført mennesket så langt bort fra dets paradiset at det ikke er noen vei tilbake. Det finnes imidlertid en vei som vi har åpnet fremover. Det er nettopp tanken om evig liv og det oppgraderte mennesket.

I 60 år etter at krigen mot Hitler var slutt, har det vært tabu å knytte humanisme til evolusjon og argumentere med å «oppgradere» Homo sapiens ved hjelp av biologiske metoder. Nå er slike prosjekter i vinden igjen. Ingen snakker om å utrydde mindreverdige raser eller underlegne mennesker, men mange vurderer å bruke vår økende kunnskap om menneskelig biologi til å skape supermennesker (Harari, 2016: 231).

Om Harari har rett i at ingen snakker om å utrydde «Mindreverdige raser» og «underlegne mennesker» er en annen diskusjon, men at det jobbes aktivt mot å skape et supermenneske er det ingen tvil om. Teknologit utviklingen har skutt fart, og utviklingen skjer i et rasende tempo.

Mørke framtidsutsikter?

Spørsmålet er så hva er det som venter oss rundt neste sving.

I begynnelsen av det 21. århundre er fremskrittstoget nok en gang på vei ut fra stasjonen – og dette vil nok bli det siste toget som noen gang vil gå ut fra stasjonen Homo sapiens. De som ikke kommer seg om bord i dette toget, vil aldri få en ny sjanse. For å få plass må du forstå det 21. århundres teknologi, særlig bioteknologiens og dataalgoritmenes makt (Harari, 2017: 241).

Denne utviklingen vil bli undergangen for mange av arten Homo sapiens, men en liten heldig gruppe har muligheten til å bli med på toget til fremtiden, og disse har muligheten til å utvikle seg til overmennesket. Metaforene «fremskrittstoget» og «stasjonen» gir assosiasjoner til en reise og en utvikling. Slik han ordlegger seg er «stasjonen Homo sapiens» et sted hvor man aldri vil vende tilbake til, det er et tilbakelagt kapittel i menneskets historie. Men hva skjer så med de som blir igjen på stasjonen og ser det siste toget gå? Disse har da ifølge Harari ikke forstått den makten som har blitt utøvd, og de har kanskje heller ikke midlene til å gjennomføre reisen. Det er de som har hatt råd til å være med på reisen som får være med på opplevelsen å utvikle seg fra menneske til det den nye arten Homo deus- gudemennesket. Er det da en krevende tilværelse som venter de som er igjen? Ikke nødvendigvis. Harari støtter seg blant annet på Nick Bostrom (noe jeg vil komme tilbake til). Han mener at det kanskje ikke vil være noen tilværelse for mennesket i det hele tatt.

Menneskeheten blir neppe nødt til å lide seg gjennom denne degraderingen, for når kunstig intelligens overgår menneskelig intelligens, kan den ganske enkelt utrydde menneskeheten (Harari, 2017: 288).

Det siste toget har altså gått fra stasjonen, og Homo sapiens er i ferd med ikke bare å utvikle seg til en ny art, men rett og slett bli byttet ut med en mer overlegen art med kunstig intelligens. «Noen er forferdet over denne utviklingen, men faktum er at mange millioner mennesker ønsker den velkommen med åpne armer» (Harari, 2017: 303). De man vet ønsker denne utviklingen velkommen er transhumanister, som jeg introduserte i begynnelsen av denne oppgaven. En kjent transhumanist som blant annet nevnes på humanityplus sine nettsider er nettopp Nick Bostrom som Harari eksplisitt trekker frem. Transhumanistene er altså en gruppe som ønsker denne utviklingen velkommen. Men hvem er det som er forferdet? Er Harari forferdet over utviklingen? Dette vil jeg komme tilbake til avslutningsvis i dette kapitlet.

Fremtidsreligionen

Som jeg også har vist tidligere er religion et tema som gjennomsyrrer Hararis bøker. Religion har vært viktig for mennesket, men han er kritisk til det og definerer det bredt til å innebære alt fra store verdensreligioner til ideologier som humanisme, kommunisme og lignende. Til tross for en viss skepsis er han en flittig bruker av religiøst språk i sine eksempler. Slik han skriver om det får det meg til å lure på om han mener at mennesket har utviklet seg til å være nødt til å tro på noe for å kunne utvikle seg videre. «Enda viktigere er det at

vitenskapen alltid trenger religiøs assistanse for å kunne skape levedyktige menneskelige institusjoner» (Harari, 2017: 169). Heller ikke videre ser han for seg et samfunn uten religion. «Hvilke nye religioner eller ideologier kan fylle tomrommet som oppstår, og bli retningsgivende for den påfølgende evolusjonen av våre gudelignende etterkommere?» (Harari, 2017: 308). Hvis det i det hele tatt er noe tomrom etter religion å snakke om, er det nærliggende å tenke at det er det Harari presenterer som teknohumanisme som kan fylle dette.

Teknohumanismen og dataisme er nye former for religion som Harari presenterer. Disse springer ut fra Silicon Valley og «det er der hitech-guruene koker sammen dristige nye religioner som har lite å gjøre med Gud og alt å gjøre med teknologi» (Harari, 2017: 309). Teknohumanisme og dataisme handler om at alt i verden består av dataflyt og hvert elements bidrag inn i denne dataflyten. Til tross for at Harari legger frem disse nye formene for religion, forsvinner ikke Gud i hans fremtidsvisjon.

Gud er faktisk til stede også i Newton-myten: Newton er Gud. Når bioteknologien, nanoteknologien og andre av vitenskapens frukter modnes, kommer Homo sapiens til å oppnå guddommelig makt, og sirkelen vil bli sluttet ved at vi vender tilbake til det bibelske kunnskapens tre (Harari, 2017: 91).

Mennesket er altså på vei til å få guddommelig makt. Igjen benytter Harari seg av bibelske metaforer, slik vi også så tidligere når det var snakk om Edens hage. Her er vi også tilbake i hagen, men ved selve kjernen, altså kunnskapens tre. Edens hage og kunnskapens tre representerer menneskets vugge, og blir en metafor for jeger- og sankertiden. Denne vet vi allerede at Harari er svært opptatt av, og ser ut til å ha et ønske om at mennesket egentlig burde bevege seg tilbake til en slik tilværelse. Dette er imidlertid for sent, og muligheten ble borte allerede ved jordbruksrevolusjonen. Sitatet over viser allikevel at Harari ikke er entydig i sine fremtidsscenarioer. Som det tidligere er nevnt er et mulig utkomme at den nye arten Homo deus i kraft av sin overlegne kunstige intelligens vil ha mulighet til å utrydde Homo sapiens. I sitatet over er det fremdeles Homo sapiens som er tilstede med en ny guddommelig makt.

Det nye supermennesket

Dette oppgraderte mennesket med guddommelig makt er nettopp det samme supermennesket/overmennesket som er målet i transhumanismen slik det ble nevnt innledningsvis. Til tross for at tankegodset Harari presenterer i bøkene i stor grad er det samme som grunnsteinene i transhumanismen, benytter han aldri begrepet, selv ikke der det ville være svært naturlig å introdusere det. I stedet velger han å bruke nyordet «teknohumanisme». I første omgang var jeg forundret over dette valget, og den umiddelbare reaksjonen var at Harari vil så langt det er mulig unngå å bli koblet sammen med transhumanismen som bevegelse. Det kan godt være at dette også ligger til grunn, men jeg mistenker også en annen innfallsvinkel. Som vi har sett til nå har han bygget opp en

skepsis mot humanismen og hva denne har gjort med samfunnet vi lever i. Transhumanismen er ikke ukjent som sådan, men allikevel et begrep og en bevegelse svært mange ikke kjenner til, og dermed ikke har hverken positive eller negative assosiasjoner med. Da er det lettere å ty til et begrep som «teknohumanisme», da tekno/teknologi er et ord alle kjenner til, og i stor grad vet hva innebærer. Det neste steget i utviklingen av humanismen er teknohumanismen hvor man tror på at teknologien kan gi et bedre menneske enn det som i dag finnes. Ordet får ikke her noe spesielt positivt ved seg, da Harari gjennom begge bøkene har tillagt negative assosiasjoner til humanismen. Han advarer altså om at fremtiden kanskje ikke ser spesielt lys ut hvis det er en slik teknohumanisme som står i spissen for utviklingen.

Det vi bør ta alvorlig, er tanken om at det neste stadiet i historien ikke bare vil inkludere grunnleggende teknologiske og organisatoriske endringer, men også grunnleggende endringer i menneskelig bevissthet og identitet (Harari, 2016; 395).

Han tar her mot slutten av *Sapiens* på seg en rolle som innebærer å kunne advare alle andre om hva som er i ferd med å skje, og det er et budskap som bør tas alvorlig. Å trekke frem en mulig endring i bevissthet og identitet er ganske sterke ord, og samtidig er denne endringen av ukjent omfang for leseren. Det blir en dystopisk fremtidsvisjon hvor utsikten er et samfunn og et «menneske» man ikke riktig vet hvordan man skal beskrive. Avslutningsvis i *Sapiens* sier Harari at «dommedagsprofeter proklamerer apokalyptiske visjoner av biodiktaturer som vil kloner fryktløse soldater og lydige arbeidere» (Harari, 2016: 384). Formuleringen henviser til at det er en egen gruppe, altså dommedagsprofeter, som mener dette. Men er det ikke like mye Harari selv som står for denne tankegangen? Ordene «dommedag» og «apokalyptiske» har ganske sterke konnotasjoner festet ved seg, og varsler ikke om noe bra. De assosiasjonene jeg får til ordet «dommedagsprofet» er en som mener at samfunnet slik det er nå er på feil spor, og at vi er nær enden på verden slik vi kjenner den i dag. Det er dette budskapet Harari gir oss i sine bøker, hvor han fremmer at *Homo sapiens* er i ferd med å utrydde seg selv ved at en elite utvikler den nye arten *Homo deus*.

Når det gjelder Hararis fremtidsnarrativ vil jeg oppsummere dette til å være: Til tross for at Harari ser de evolusjonære kreftene så sterke at mennesket *egentlig* ikke har forandret seg siden jeger- og sankertiden har mennesket på grunn av det siste store bruddet i historien – den vitenskapelige revolusjon – og humanismen, fått et ønske om å oppgradere mennesket. Mennesket er nå i ferd med å anvende ny teknologi og kunstig intelligens til å oppgradere mennesket og fri det fra evolusjonens krefter. Faren ved dette er at kunstig intelligens overgår naturlig intelligens i så stor grad at det nye mennesket vil utrydde *Homo sapiens*.

Hvis mennesket kan bli guder, er da Harari profeten som forkynner dette budskapet?

Profeten Harari

Før jeg svarer på spørsmålet jeg presenterte over, finner jeg det nødvendig å avklare hva jeg legger i begrepet «profet». En profet er definert som «en som i ekstase eller på annen måte mottar og forkynner guddommelige åpenbaringer (Kværne & Barstad, 2016). Budskapet til profeten inneholder også ofte sterke elementer av kritikk av samfunnet eller en religion som vedkommende ønsker å endre på. Hvis en i tillegg ser til definisjonen på spådomskunst er dette «kunsten å forutsi fremtidige begivenheter» (Kværne, 2009). Profeter og spåmenn er tradisjonelt knyttet til religion, men i dette tilfellet vil jeg gjøre bruk av en salgs kombinasjon av de to med en tanke om «den moderne profeten» løsrevet fra etablert religion. En nyttig definisjon vil da basert på de som er gitt over kunne være noen som «forkynner fremtidige begivenheter og kritiserer det nåværende».

Helt avslutningsvis i Homo deus sier Harari at «alle scenarioene som skisseres i denne boken må forsås som muligheter, ikke profetier» (Harari, 2017: 347). Han er altså selv opptatt av å ikke bli sett på som profet. Men lykkes han egentlig? Gjennom analysen over vil jeg argumentere for at svaret på dette spørsmålet er nei. Jeg mener at svaret snarere er at han fungerer som en profet som forkynner fremtidsvisjoner. Han tar på seg en rolle som går langt ut over rollen en historiker vanligvis har, i det han ikke bare forteller om hva som har skjedd, men i like stor grad om hva som kommer til å skje. Da hendelsene han skisserer enda ikke har skjedd, er det ikke noe som kan gjengis som en fortelling. Det er derimot snakk om en fremtidsvisjon, en profeti om hva som vil komme til å skje. Det er nettopp dette Harari gjør i sine to bøker. Han forkynner hva mennesket har i vente, da ting vil endre seg på grunn av teknologiutvikling, bioteknologi og kunstig intelligens. I tillegg til å passe inn i det som må sies å være en bred definisjon av en profet, mener jeg at Harari også kan ses som en dommedagsprofet. Han tar overblikk over menneskets historie, og sier noe om hva han mener har gått galt, og at feilene mennesket har gjort er uopprettelige. Fremtiden byr på en voldsom utvikling hvor Homo sapiens vil kunne ha mulighet til å løsrive seg fra evolusjonære krefter, men prisen for dette vil være høy. Faktisk så høy at mennesket går mot sin egen undergang, hvor de nye gudemenneskene er i stand til å utrydde det gamle mennesket Homo sapiens.

7. Avsluttende diskusjon

I dette kapitlet vil jeg trekke sammen trådene fra de tre analysekapitlene, og gå over til min diskusjon og kritikk av teksten. Grunnen til at jeg har valgt å samle alt dette til slutt er fordi analysekapitlene i så stor grad bygger på hverandre. Det ville av den grunn blitt mye gjentakelse å ha diskusjonen i hvert enkelt kapittel. Jeg har til nå behandlet evolusjons-, kjønns-, og framtidsnarrativet til Harari. I den kommende diskusjonen vil jeg behandle de store linjene som utgjør Hararis narrativ om menneskets historie og fremtid, og fremme min kritikk av disse.

Fortiden

Hararis fascinasjon og vektlegging av jeger- og sankertiden kommer tydelig frem. Han bruker en fortellerteknikk hvor han forteller levende fra disse menneskenes liv for å overbevise leseren om at dette var en fantastisk tid. Det er i denne typen samfunn og i en slik tilstand mennesket egentlig er ment å leve, og dette bør man få øynene opp for. Det er egentlig forsvinnende lite vi kan vite om denne perioden, spesielt hvordan folk levde og oppførte seg. Innen evolusjonspsykologien som Harari støtter seg på, er også denne perioden sentral. Den blir sett på som den menneskelige evolusjonens vugge, hvor all menneskelig atferd stammer fra. Harari synes å se på denne perioden som noe vi i dag burde lengte tilbake til, for det er slik vi er ment å leve. Harari er ikke veldig tydelig på det, men det ser ut til at han mener at hierarkiet mellom kvinner og menn endret seg noe ved jordbruksrevolusjonen. Som jeg kort var inne på, henter han om at det kanskje kan ha sett annerledes ut før denne store samfunnsendringen. Han går ikke inn på det i detalj i bøkene, men det ser ut til at han mener at ved jordbruksrevolusjonen fikk menn og maskulinitet makt over kvinner og det feminine. Det som kan være utgangspunktet for at Harari henter om dette, er at det finnes spor av kvinnetilbedelse fra denne tiden. De kjente venus-figurinene fra rundt om i verden er blant annet blitt tolket som en tilbedelse av kvinnen/kvinnekroppen/det feminine og fruktbarhet (Beck, 1996; Dobres, 1992). Harari trekker det allikevel ikke frem som et tydelig argument, kanskje fordi det finnes så mange tolkninger av disse, og ingen entydige svar. Det ser uansett ut til at Harari har en tro på at disse samfunnene var mer uskyldige med tanke på maktfordeling og hierarkier. Hararis manglende argumentasjon for det, i tillegg til manglende entydig arkeologisk materiale, gjør at jeg stiller meg tvilende til at jeger- og sankertiden var et likestillingsparadis med flat maktstruktur, og at dette endret seg drastisk ved jordbruksrevolusjonen.

I følge Kuijt (2002) tyder det meste på at alle disse tidlige samfunnene kombinerte hierarkiske og egalitære dimensjoner.

Som jeg har vist gjennom mange eksempler, er evolusjonspsykologiens tilstedeværelse tydelig hos Harari. Det er mange andre synspunkter en bare kan gjette seg til i bøkene, men evolusjonspsykologien er eksplisitt uttalt. Det samme er memetikken. Hararis bøker må kunne ses på som populærvitenskapelige, og de leses av «alle» verden over. Da de ikke er vinklet mot et spesielt publikum, kan en heller ikke forvente at leseren er kjent med ulike fagretninger og hva disse innebærer. Evolusjonspsykologi er omstridt, og har både støttespillere og motstandere. Både hos psykologer og biologer er det mange som er skeptiske til evolusjonspsykologiens innfallsvinkel. Memetikk er en teori blant mange. Men dette kan ikke leseren forventes å være klar over, og Harari har allerede etablert seg som en seriøs forfatter som må kunne sies å kunne sine saker. Det er da lett å glemme at han først og fremst er historiker, og ikke psykolog eller biolog. Han bruker bare noen av deres teorier for å bygge sine egne argumenter og fortellinger. Harari omtaler evolusjonspsykologien som «blomstrende», altså som et felt som er på vei opp og frem, og som folk bør merke seg. Det er for så vidt riktig at man bør merke seg det, men ikke nødvendigvis kjøpe Hararis forsikringer om at dette er perspektivet man bør anvende.

Jordbruket

Den sentrale tanken hos Harari er at jordbruksrevolusjonen er skyld i at samfunnet har utviklet seg slik det har. Det ene kapitlet i Sapiens som omhandler jordbruksrevolusjonen har fått navnet «historiens største svindel», og i det samme kapitlet spør han seg «hvorfør gjorde menneskene en så skjebnesvanger feilberegning?» (Harari, 2016: 95). Dette oppsummerer jo i stor grad hans syn på jordbruksrevolusjonen. Igjen er det slik at jeger- og sankersamfunnet for Harari representerer en samfunnsstruktur som mennesket egentlig er ment å følge, men ved at mennesket tok steget og forandret denne strukturen ødela mennesket for seg selv. Følger man den evolusjonspsykologiske tankegangen, som Harari støtter seg på, har mennesket allerede for 10 000 år siden gått bort fra slik de var ment å leve. Men atferden mennesket hadde i jeger- og sankertiden er festet i mennesket gjennom evolusjonen. Hararis argumentasjon går dermed ut på at mennesket for 10 000 år siden gjorde denne feilen, og valgte feil vei i sin videre utvikling. Dette må vi betale for i dag, da Homo sapiens er i ferd med å utrydde seg selv. Jordbruksrevolusjonen ser også ifølge Harari ut til å være den skyldige i kjønnshierarkiets utvikling. Jeg finner allikevel argumentasjonen svak, da «alibiet» for å mene at jordbruksrevolusjonen la grunnlaget for mannlig

dominans og menneskets undergang kun er basert på evolusjonspsykologiens påstand om at menneskelig atferd stammer fra jeger- og sankersamfunnet og det er slik mennesket er ment å leve.

Hararis argumenter blir også på noen punkter paradoksale, da det ser ut som at han ikke fullt ut klarer å favne om den evolusjonspsykologiske tankegangen selv. På den ene siden holder han på at evolusjonære krefter er så sterke at den atferden og de behovene som ble til i jeger- og sankertiden er så sterke at de har overlevd helt til i dag. På den andre siden sier Harari at mennesket nå er i stand til å utvikle oss til å kunne overstyre de evolusjonære kreftene. Mennesket er nå i ferd med å ta et «oppgjør» med evolusjonen ved å overstyre denne ved hjelp av alle de teknologiske nyvinningene som er gjort de siste årene, og som er i ferd med å komme. Teknologi og i stor grad kunstig intelligens vil føre mennesket ut av evolusjonen, og vise Homo sapiens dens siste dager. Vi kan dermed utvikle oss til det nye mennesket – gudemennesket - som ikke er underlagt evolusjonens nådeløse krefter.

Hierarkier, myter og fakta

Kjønnshierarkiet er sentralt i kapitlet om kjønnsnarrativet.

Ulike samfunn innførte ulike former for imaginære hierarkier. [...] Det finnes imidlertid ett hierarki som har vært ekstremt viktig i alle menneskesamfunn vi kjenner: kjønnshierarkiet (Harari, 2016: 147).

I dette sitatet ligger det noe viktig som jeg vil gjøre et poeng ut av. Harari omtaler det som at det er hierarkiene som er imaginære, noe jeg må si meg uenig i. Hierarkiene, da spesielt kjønnshierarkiet er på ingen måte imaginære, det er absolutt reelt. Det er mytene disse bygger på som må kunne sies å være imaginære, ikke strukturen selv. Som samfunnsanalytiker glipper det da for Harari, ved at han ikke anerkjenner hierarkiet som en reell samfunnsstruktur som spiller en stor rolle i folks liv. Tidligere i oppgaven trakk jeg frem et sitat hvor Harari skriver om det patriarkalske systemet, og hvorvidt dette kan være basert på en «ubegrunnet myte» eller «biologiske fakta». Jeg mener dette er noe av grunnen til at Harari selv ikke klarer å komme med et godt alternativ eller forklaring til hvorfor menn i stor grad alltid har vært på toppen av hierarkiet. Han sier at hierarkiene er imaginære, og også at de bygger på ubegrunnede myter. Myter kan generelt sett ikke sies å være ubegrunnet, de har jo bakgrunn i noe som har latt de gå videre, generasjon etter generasjon. Og mytene får så absolutt reelle effekter. Hvis mytene bygger på for eksempel at menns makt oppsto basert på deres styrke eller aggresjon, så har de jo en begrunnelse. Det er ikke alltid lett å si hva som gjør at disse mytene setter seg i oss mennesker, men de har en opprinnelse, og de har et behov for å bli vedlikeholdt. Da et slikt vedlikehold innebærer at menn kan fortsette å være øverst i dette

kjønns hierarkiet, vil mange menn være interessert i å vedlikeholde nettopp denne myten, uansett om begrunnelsen for den ikke nødvendigvis er biologiske fakta. Her kan en for eksempel trekke på religion igjen. Religioner har ikke vitenskapelige fakta som grunnlag, de er nettopp basert på myter. Men allikevel overlever de og sprer seg både på tvers av geografi og generasjoner, fordi noen holder mytene ved like.

Dette vedlikeholdet av mytene som igjen reproducerer kjønns hierarkiet kan knyttes til makt. Makt er et begrep som det finnes en rekke teorier om, men jeg velger her å støtte meg på Bourdieus tanker om makt. Bourdieu bruker ikke egentlig ordet makt, men kapital. For ordens skyld vil jeg allikevel kalle det makt. Makt er en relasjonell størrelse, og denne krever anerkjennelse. Altså er det slik at for å kunne ha og oppnå makt, må denne også anerkjennes av andre og vedlikeholdes. Nettopp slik det over er snakk om når det kommer til vedlikeholdet av kjønns hierarkiet. I følge Jensen og Hansen (2006) er det slik at for Bourdieu så fungerer makt på to nivåer, og dette er fordeling av goder samt deres symbolske representasjon. Det fremheves også av disse forfatterne at det ikke finnes mennesker uten kultur, ingen kultur uten symboler, og ingen symboler uten hierarki. Og det er denne symbolske representasjonen det hele tiden er en kamp om, og som krever vedlikehold og anerkjennelse. I de fleste kulturer har det mannlige blitt verdsatt og vært et symbol som står høyere i hierarkiet enn det kvinnelige. Dette er både menn og kvinner med på å reproducere, og kan være hvorfor det ikke ser ut til å slippe taket. Hvis en slipper opp denne symbolske delen av makten, så er det i teorien mulig å slutte å tro på systemene denne har skapt, men det er i praksis svært vanskelig slik vi ser. Jensen og Hansen peker også på at Bourdieu mener at makten har blitt mer usynlig og dermed vanskeligere å identifisere. Dette kan da sies å være noe av det som blir problemet til Harari. Han sliter med å kunne gi noen forklaring på hvorfor kjønns hierarkiet og maskulinitet har vært og fremdeles står så sterkt. Makten i det er vanskelig å identifisere, og det blir ekstra vanskelig for Harari da han opererer med at det er hierarkiene som er imaginære, og ikke mytene det bygger på. Det er mytene og symbolene som hele tiden har blitt anerkjent og også produsert slik at de har fortsatt å virke.

Det ser ut til at det spesielt er memetik som skaper problemer for Harari. Han bruker mye tid på kjønn og virker oppriktig interessert i å undersøke og prøve å forklare hvorfor menn og det maskuline har vært mer verdsatt opp gjennom historien. Han trekker frem flere forklaringer som har vært brukt i årenes løp om nettopp dette, og sier selv at disse ikke er overbevisende. Allikevel klarer han ikke å komme med noe overbevisende svar eller alternativ selv. Dette mener jeg skyldes at han nettopp støtter seg på memetik, men også introduserer egne begreper som skaper problemer for en tankegang som innebærer memer. Memene er biologisk forankret, og dermed uforanderlige. De sprer seg som

kulturelle parasitter uten at mennesket er i stand til å gjøre noe med det. Men selv om Harari opererer med at memer er biologisk forankret, introduserer han samtidig kjønns hierarkiet som et mulig «fantasifoster» med forankring i «ubegrunnede myter». Ved å holde seg til at kjønns hierarkiet kun kan forklares ved biologi, hadde for så vidt Harari kunnet komme med en konklusjon. Men det ser allikevel ut til at han aner at konklusjonen ikke holder. Han antyder at han ønsker å komme med en alternativ forklaring, men roter det til for seg selv ved å trekke inn «fantasifostre», som ifølge hans egen tankegang som følger memetikk, ikke kan være reelle. Ved å behandle myter som ubegrunnede, mister han også taket på dette, og står igjen uten å kunne komme med noe godt svar, eller noen alternativ forklaring. Dette fordi han har låst seg til memetikk, og dermed utelukker andre forklaringer.

Som en da ser blir de biologiske argumentene stående som Hararis eneste, om enn mangelfulle. Biologiske argumenter i seg selv holder ikke, og det ser ut til at Harari selv er klar over dette. Allikevel tar han ikke tak i det, da han har låst sin forklaring ved å ha en forankring i evolusjonspsykologi og memetikk. Det er memenes biologiske karakter som skaper problemer for Harari. Han forsøker å holde fast ved det biologiske grunnlaget, som han selv har lagt opp til, men ved å gjøre dette blir ting stående igjen som uforklarlig slik som for eksempel kjønns hierarkiet. Harari er historiker, og kjenner til et langt større spekter av mulige forklaringer enn kun den biologiske. Han vet at maktforhold og sosiale forskjeller spiller en stor rolle i menneskers liv, og hvordan samfunn og samfunnsstrukturer har utviklet og endret seg. Men han tar et aktivt valg ved å velge å ikke ta ordentlig for seg disse tingene. Han kunne ha argumentert frem alternativene som han selv etterspør ved å trekke inn ting som makt, politikk og kultur. Dette setter han allikevel en stopper for, og lar disse alternativene fly ut av vinduet ved å støtte seg på memetikk. De biologiske argumentene hans blir der med stående igjen som de eneste og som mangelfulle alternativer til hans egne spørsmål. Det fremstår for meg som at ubegrunnede myter er en stråmannsargumentasjon Harari har laget for seg selv.

Historiefortellingens makt

Historien har alltid blitt fortalt om og av menn. I det moderne og langt mer likestilte samfunnet vi lever i nå, skulle det være mulig å endre på dette, og noen har gjort en jobb for å inkludere kvinnene i historien. En moderne og progressiv forfatter som Harari har alle muligheter til å bidra med dette, ved å fortelle historien på en litt annen måte enn hva som er gjort før. Dessverre ser det ut til at han ikke benytter muligheten, men reproducerer gamle stereotypiske måter å fortelle historien om mennesket (les: mannen) sett gjennom øynene på en mann.

Kvinnen er til en viss grad til stede i fortellingen om jeger og sankersamfunnet. Det er merkelig at Harari, som i så stor grad vektlegger dette samfunnet, i så liten grad anerkjenner kvinnes plass i historien og også i dagens samfunn.

I kapitlene som omhandler menneskets tidlige historie i jeger og sankersamfunnet, og videre også i det som omhandler jordbruksrevolusjonen bruker Harari eksempler hvor han skriver om kvinner og forteller om mennesket som «hun» og «henne». Disse formuleringene forsvinner i stor grad videre utover i Sapiens og også i Homo deus. Etter jordbruksrevolusjonen tilhører historien mannen, og Harari bruker da også stort sett «han» i illustrerende eksempler.

Mitt poeng her er at Harari har makt til å endre denne forestillingen om at det er kun menn som har markert seg i historien. At historiefortelling tradisjonelt sett har blitt fortalt på denne måten er en ting, men Harari tilhører en annen tid og kunne ha vinklet det på en annen måte. Han har stor gjennomslagskraft, og det hadde vært spennende å se han bruke den på en annen måte enn det han hadde gjort. Tidligere i teksten hvor jeg trakk frem at Harari spør hva som er så bra med menn, men hvor han ikke kommer med noen gode løsninger, kan en gjerne si at han er med på å reprodusere disse tankene selv. Dette kommer av forutsetningen Harari ligger til grunn, også setter en stopper for en endring. Ved å se på hierarkiene selv som imaginære, og mytene som ubegrunnede, blir det vanskelig å endre tankegangen. Jeg har også vært inne på romantiseringen av jeger og sankersamfunn, og en slik positivitet og romantisering av en tid da alfahanner antagelig hadde en sterk posisjon, kan fort bli en del av et slikt regime selv. Dermed kan man fort ende opp i et enda mer mannsdominert samfunn ved at man foretrekker egenskaper som kan knyttes til en slik alfa-tanke. Dette er ting som kan knyttes til maskulinitetsteori, og jeg tenker spesielt på Bourdieus tanker om den maskuline dominans. Bourdieus tanke om dette er ifølge Jensen og Hansen (2006) at det ikke er snakk om menns plan om å ta makten fra kvinner, men at begge kjønnene identifiserer den maskuline dominans. Når en argumenterer med at denne forskjellen er naturlig, slik det blir innen blant annet evolusjonspsykologien, er dette noe Bourdieu motsetter seg. Det blir for han sett på som et redskap som man bruker for å legitimere dominansforhold. Når en biologiserer kjønn og forholdet mellom disse blir det som å avsymbolisere det kulturelle.

Fremtiden

I det tredje analysekapitlet var jeg inn på at jeg i første omgang var overrasket over at Harari ikke anvendte begrepet «transhumanisme» men i stedet hans eget begrep «teknohumanisme». Dette fordi jeg ved første gjennomlesning av bøkene mistenkte at det lå transhumanistisk tankegodt til grunn, men at Harari ikke ville nevne dette eksplisitt. Hva hans personlige tanker er om dette, kan ikke jeg vite

noe om. Etter å ha lest materialet flere ganger fant jeg snarere en skepsis mot tankegods som kan knyttes til blant annet transhumanismen. Det er aldri uttalt fra Harari i noen retning, men de mange retoriske spørsmålene hans og fremtidsmulighetene han skisserer kan bygge opp under dette. Han mener at det er en stor fare for at mennesket vil bli utryddet hvis vi følger bølgen av utvikling som foregår. Disse framtidstankene han postulerer er grunnen til at jeg betrakter han som en dommedagsprofet.

Det ser imidlertid ikke ut til at mennesket har mye til valg. Vi valgte allerede feil i en fjern fortid, og vi må på et vis henge på fremtidstoget for å se hvor det fører oss. Til tross for en skepsis mot denne utviklingen står den også som det eneste alternativet Harari kan komme med når det gjelder for eksempel kjønn. Han er tydelig klar på selv at forklaringene til den historisk maskuline dominansen ikke holder mål, men han har ingen gode alternativer selv. Det eneste som kan sies å være hans alternativ er mulighetene som ligger i utviklingen av et nytt menneske som er kodet, og som kan være kjønnsløse. Jeg finner allikevel ikke alternativet som godt nok. Som jeg var inne på tidligere, finner jeg det vanskelig eller umulig å se for seg at kjønnede mennesker vil klare å kode kjønnsløse mennesker. Til det er kjønn for betydningsfullt i menneskers liv. At kjønnshierarkiet kan forbedres er det store muligheter for, men ikke at det forsvinner helt. Det er da lettere å komme til den konklusjonen at den dagen vi får se kjønnsløse mennesker også er den dagen da mennesket slik vi kjenner det – som *Homo sapiens* – er utryddet. De kjønnsløse menneskene som står igjen er av den nye arten – *Homo deus* – gudemennesket som er preget av kunstig intelligens og som er hevet over evolusjonære krefter.

8. Etterord

Jeg har nå forsøkt å hente ut de viktigste elementene i Hararis evolusjons-, kjønns-, og fremtidsnarrativ, slik at de danner et helhetlig bilde av fortellingen om menneskets historie og fremtid. Jeg har diskutert og kritisert sentrale temaer som jeg finner kritikkverdig og hvor jeg mener at argumentasjonen til Harari ikke er tilstrekkelig.

Harari forteller om kjønn på en måte som er tydelig forankret i en evolusjonspsykologisk forståelsesramme. Det som også ligger til grunn for hans forståelse og gjennomgang av historien, og som også blir det sentrale i Hararis narrativ er det imaginære og det intersubjektive. Dette blir grunnlaget for begge hans bøker, og av og til omtales det eksplisitt, slik som i noen av sitatene over. Ellers ligger det til grunn for Hararis refleksjoner i løpet av bøkene. Det er spesielt når det er snakk om kjønnshierarkiet og hvorfor mannen og det maskuline er verdsatt i den grad det er, at det imaginære som grunnlag ser ut til å kunne skape problemer for Harari. I det at han legger til grunn at hierarkiene selv er imaginære, og bygger på ubegrunnede myter, låser han det også slik at han selv ikke kan reflektere og komme med et forslag til hvorfor det har vært sånn og fortsatt er det. Tankene om hva som er imaginært, ubegrunnet, reelt og fakta er sentrale elementer i Hararis narrativ. Hvis han hadde ryddet opp i noe av sitt eget grunnlag her, kan det være at han kunne ha sagt noe mer om disse tingene enn det han klarer å gjøre. I denne sammenhengen ser det kanskje ut til at Bourdieu kan bidra til å belyse sammenhengen som Harari mangler, ved å anvende både hans tanker om makt og maskulinitet slik jeg skrev over. Hararis ubegrunnede myter er nettopp de symboler og deres representasjon som Bourdieu forteller om. Men disse symbolene og mytene blir anerkjent av mennesker hele tiden, og blir dermed videreført og vedlikeholdt. Og resultatet av dette er høyst reelle hierarkier og dominansforhold som påvirker menneskers liv.

Jeg i denne oppgaven, slik jeg beskrev i metodekapitlet, gått på tvers av bøkene til Harari, og vektlagt deler av teksten som illustrerer det overordnede narrative til Harari. Han gjør et forsøk på å reflektere rundt hvorfor kjønnshierarkiet og verdsettingen av det maskuline har blitt slik, og hvorfor det stadig reproduseres over hele verden i ulike kulturer. Det ser allikevel ut til at han ikke kommer til noen god forklaring på det, og det kan skyldes den tydelige forankringen teksten har i et biologisk syn på kropp og kjønn. Denne forståelsen blir så tungtveiende for Harari, at den blir vanskelig å løsrive seg fra. Når biologi blir altoverskyggende, er det vanskelig å både belyse og forklare sider ved sosialt kjønn, det symbolske ved kjønn og kulturens rolle i det hele. Hans

forståelsesgrunnlag som bygger på det imaginære og det intersubjektive skaper også noen sperrer i forståelsen av for eksempel hierarkier som gjør at Harari ikke klarer å komme med et mulig forklaringsalternativ til samfunnets maskuline dominans.

Helt avslutningsvis vil jeg si at både analysene og kritikken jeg kommer med i denne oppgaven er basert på mine perspektiver og min lesning av Hararis bøker. Det vil dermed være åpent for at andre vil kunne gjøre helt andre funn og trekke andre konklusjoner enn meg. Jeg mener allikevel at denne oppgaven kan være et godt bidrag til å belyse sider ved bøkene som mange lesere ikke er klar over. Jeg oppfordrer alle til å lese bøkene *Sapiens* og *Homo deus*, da de er gode og særdeles velskrevne bøker. De gir en lettleselig innføring i menneskets historie og fremtidige muligheter som åpenbart har truffet et enormt bredt publikum. Min oppfordring til fremtidige lesere av Hararis bøker er å være noe kritisk til hva de leser, og også gjøre opp sin egen mening om mange av temaene. Bøkene er tross alt én manns fortelling om hele menneskehetens historie.

9. Litteraturliste

Aase, T. H., & Fossåskaret, E. (2014). *Skapte virkeligheter: om produksjon og tolkning av kvalitative data* (2. utg. ed.). Oslo: Universitetsforl.

Al-Amoudi, Ismael. (2018, 08.02) *Book review: Homo deus: a brief history of tomorrow*. Lastet ned 11.05.18 fra:
<http://journals.sagepub.com/doi/full/10.1177/0170840618754662>

Beck, Margaret. (1996) «Female Figurines in the European Upper Paleolithic: Politics and Bias in Archaeological Interpretation» i Rautman, Alison E. (Red.) (1996) *Reading the body: representations and remains in the archaeological record*. Michigan State University

Benitez-Bribiesca, Luis (2001) *Memetics: A dangerous idea*. Lastet ned 25.4.18 fra: <http://www.redalyc.org/pdf/339/33905206.pdf>

Blackmore, Susan. (1998) «Imitation and the definition of a meme» i *Journal of Memetics - Evolutionary Models of Information Transmission*, 2. Lastet ned 26.4.18 fra: <http://www.baillement.com/texte-blakemore.pdf>

Calzada, Igor. (2017) «The Techno-Politics of Data and Smart Devolution in City-Regions: Comparing Glasgow, Bristol, Barcelona, and Bilbao» i *Systems* (2017), 5 (1). Lastet ned 14.5.18 fra: <http://www.mdpi.com/2079-8954/5/1/18/htm>

Cioffi, Frank L. (2017). *The Imaginative Argument: A Practical Manifesto for Writers*. Prinecton University Press.

Dobres, Marcia-Anne. (1992) «Re-Presentations of Palaeolithic Visual Imagery: Simulacra and Their Alternatives» i *Kroeber Anthropological Society Papers* 73–74 (1992): 1–25. Lastet ned 17.4.18 fra:
http://digitalassets.lib.berkeley.edu/anthpubs/ucb/text/kas073_074-003.pdf

Donaldson, Thomas. Walsh, James P. (2015) «Towards a theory of business». I

Research in Organizational Behavior. Volume 35, 2015. Lastet ned 14.5.18 fra:
<https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0191308515000088>

Dumont, Louis. (1970) «Religion, Politics, and Society in the Individualistic Universe» i *Proceedings of the Royal Anthropological Institute of Great Britain and Ireland*, No. 1970. Lastet ned 17.4.18 fra
<http://www.jstor.org/stable/pdf/3031738.pdf?refreqid=excelsior%3A0a068e0e7b1a25010208ec90c2f81350>

Dumont, Louis. (1983) «A modified view of our origins: The Christian beginnings of modern individualism» i *Contribution to Indian Sociology* 17 (1), 1983. Lastet ned 17.4.18 fra:
<http://journals.sagepub.com/doi/pdf/10.1177/006996683017001001>

Grue, Jan. (2017a, 19.05). En sekt for rike menn. Lastet ned 10.11.17 fra:
<https://morgenbladet.no/ideer/2017/05/en-sekt-rike-menn-pascals-pyramidespill>

Grue, Jan. (2017b, 03.11). System uten senter. Lastet ned 14.11.17 fra:
<https://morgenbladet.no/ideer/2017/11/system-uten-senter>

Gupta, Anil K. (2010). «Origin of agriculture and domestication of plants and animals linked to early Holocene climate amelioration» (PDF) i: *Current Science*, Vol. 87, No. 1, 19. oktober 2010. Lastet ned 5.4.18 fra:
<http://repository.ias.ac.in/21961/1/333.pdf>

Haagensen, Olaf. (2017, 27.01). Våre forfedre menneskene. Lastet ned 10.11.17 fra: <https://morgenbladet.no/aktuelt/2017/01/vare-forfedre-menneskene>

Harari, Yuval Noah. (2016). *Sapiens. En kort historie om menneskeheten*. Oslo: Bazar Forlag/Cappelen Damm AS.

Harari, Yuval Noah. (2017). *Homo deus. En kort historie om i morgen*. Oslo: Bazar Forlag/Cappelen Damm AS.

Hessen, Dag O. (2017, 18.08). *Smartere etter å ha lest «Homo deus»!* Lastet ned 12.5.18 fra:

<https://www.forlagsliv.no/dokumentaravdelingen/2017/08/18/smartere-etter-a-ha-lest-homo-deus/>

Hovdenakk, Sindre. (2017, 04.08). *En alvorlig fremtidsfabel: Bokanmeldelse: Yuval Noah Harari «Homo deus. En kort historie om i morgen».* Lastet ned 12.5.18 fra: <https://www.vg.no/rampelys/bok/i/aAp45/en-alvorlig-fremtidsfabel-bokanmeldelse-yuval-noah-harari-homo-deus-en-kort-historie-om-i-morgen>

Hvidsten, Andreas, H. (2017, 12.05). *En human posthumanisme?* Lastet ned 19.11.17 fra: <https://morgenbladet.no/ideer/2017/05/en-human-posthumanisme>

Jensen, Anders Fogh og Hansen, Rasmus Svarre. (2006). *Magtens Kartografi. Foucault og Bourdieu.* København: Special-Trykkeriet Viborg a-s.

Jørgensen, Sten Inge. (2016, 06.02) *Bokanmeldelse: Yuval Noah Harari: Sapiens.* Lastet ned 14.5.18 fra: <https://www.vg.no/rampelys/bok/i/VEpGW/bokanmeldelse-yuval-noah-harari-sapiens>

Kantorovich, Aharon. (2013). *An Evolutionary View of Science: Imitation and Memetics.* Lastet ned 25.4.18 fra: <http://philsci-archive.pitt.edu/9912/>

Kennair, Leif Edward Ottesen. (2004). *Evolusjonspsykologi. En innføring i menneskets natur.* Trondheim: Tapir Akademisk Forlag

Kjeldstadli, Knut. (2000). *Fortida er ikke hva den engang var.* Oslo: Universitetsforlaget

Kosberg, Norunn. (2017, 02.11). Peter Singer – «verdens farligste mann». Lastet ned 20.11.17 fra: http://fritanke.no/index.php?page=vis_nyhet&NyhetID=10639

Kuijt, Ian. (2000). "Chapter 13: Near Eastern Neolithic Research: Directions and Trends". I Kuijt, Ian. *Life in Neolithic Farming Communities: Social Organization, Identity, and differentiation.* Fundamental Issues in Archaeology. New York: Kluwer Academic/Plenum Publishers. Lastet ned 16.4.18 fra:

https://www.researchgate.net/profile/Avi_Gopher/publication/227119740_The_Pottery_Neolithic_Period/links/0a85e53719c26b92ce000000/The-Pottery-Neolithic-Period.pdf

Kværne, Per. (2009). Spådomskunst. *Store Norske Leksikon* (lastet ned 21.11.17).

Kværne, Per, & Barstad, H. (2016). Profet. In *Store Norske Leksikon* (lastet ned 21.11.17).

Langberg, Øystein Kløvstad. (2018, 28.01). *Suksessforfatter med advarsel: - den liberale fortellingen om verden har kollapset*. Lastet ned 2.4.18 fra: <https://www.aftenposten.no/kultur/i/6nkbBz/Suksessforfatter-med-advarsel--Den-liberale-fortellingen-om-verden-har-kollapset>

Lindebaum, Dirk. (2015, 26.11) *Book review: Sapiens: A brief history of humankind*. Lastet ned 11.05.18 fra: <http://journals.sagepub.com/doi/full/10.1177/1350507615602981>

Lorentzen, Jørgen og Wencke Mühleisen (red) 2006. *Kjønnforskning. En grunnbok*. Oslo: Universitetsforlaget

Makridakis, Spyros. (2017). «The forthcoming Artificial Intelligence (AI) revolution: Its impact on society and firms» i *Futures*. Volume 90, 2017. Lastet ned 14.5.18 fra: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0016328717300046>

Mortensen, Ellen. Egeland, Cathrine. Gressgård, Randi. Holst, Cathrine. Jegerstedt, Kari. Rosland, Sissel. Sampson, Kristin. (2008). *Kjønnsteori*. Oslo: Gyldendal

Oksholen, Tore. (2017, 26.10). «Verdens farligste mann» kommer til UiO for å holde foredrag for studenter. Lastet ned 20.11.17 fra: <http://www.universitetsavisa.no/forskning/2017/10/26/%C2%ABVerdens-farligste-mann%C2%BB-kommer-til-UiO-for-%C3%A5-holde-foredrag-for-studenter-70049.ece>

Paleri, Prabhakaran. (2018). «Active Human to Maximum Human». I Paleri, Prabhakaran. (2018) *Human Investment Management*. Springer, Singapore. Lastet ned 2.5.18 fra: https://link.springer.com/chapter/10.1007/978-981-10-6024-3_3#citeas

Plate, S. B. (2017). *Religion and Film: Cinema and the re-creation of the World*. Columbia University Press.

Riessman, Catherine Kohler. (2008). *Narrative methods for the Human Sciences*. Sage Publications

Rothchild, John A. (2007). «Introduction to Athenian Democracy of the Fifth and Fourth Centuries BCE». Lastet ned 5.4.18 fra: http://homepages.gac.edu/~arosenh/265/Athenian_Democracy.pdf

Solheim, Jorun. (1998). *Den åpne kroppen: om kjønnsymbolikk i moderne kultur*. Oslo: Pax.

Sørensen, Anne Scott. Høystad, Ole Martin. Bjurström, Erling. Vike, Halvard. (2008). *Nye kulturstudier*. Oslo: Spartacus Forlag AS

Thagaard, Tove (2013). *Systematikk og innlevelse: En innføring i kvalitative metoder*. Fagbokforlaget, Bergen

Andre nettressurser

Humanity+ - Philosophy

<http://humanityplus.org/philosophy/philosophy-2/> (Lastet ned 9.11.17)

Humanity+ - transhumanist FAQ

<http://humanityplus.org/philosophy/transhumanist-faq/> (Lastet ned 9.11.17)

Yuval Noah Hararis official website

<http://www.ynharari.com/>

Forsideillustrasjonen er hentet fra:

<http://www.bbc.com/news/technology-34175290>